

~~K 5595~~
~~19~~

ივ. ჯავახიშვილი.

9(ც41)3

მ. 2021-346115

100 5595
K

სოციალური
ბრძოლის ისტორია
საქართველოში

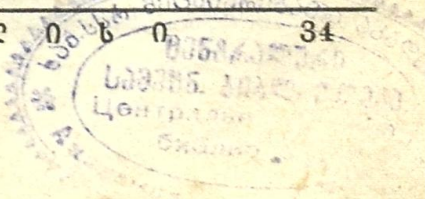
IX—XIII საუკუნეები

სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა

19

ბ რ ი ლ ი ს ი

34

კორექტორი ვ. გიორგობიანი მთავლიტის რწმუნ. № 19
წარმოებას გადაეცა 2/VII-34 შეკვეთა № 230
დასაბეჭდ. ხელმოწ. 16/VIII-34 ტირაჟი — 3.000

სახ. უნივერსიტეტის გამომცემლობის სტამბა

ს ა რ ჩ ე ვ ი

წინასიტყვაობა	გვ. I
სარჩევი	„ II
შემოკლებული ან ქარაგმიანი სათაურების განმარტება თავი პირველი. ეკონომიურ ნიადაგზე აღმოცენებული უთანხმოებისა და ბრძოლის ანარეკლი IX — X ს. ს. საისტორიო თხზულებებში.	„ III 1
თავი მეორე. მემამულისა და მონასტრის მიწების მითვისების ცდა სოფლის მოსახლეობისაგან.	6
თავი მესამე. უთანხმოება და ბრძოლა საეკლესიო მისაცემლების გამო ანისის ქართველთა და ქალკიდონიან სომეხთა მრევლსა და სამღვდელოებას შორის 1218 წ.	9
§ 1. ამ ამბის შემცველი წყარო: ეტიფანე კათოლიკოზის 1218 წ. განაჩენი.	9
§ 2. ანისის ქართველთა და ქალკიდონიან სომეხთა მრევლსა და ხუცესთა შორის ამტყდარი ბრძოლის მიზეზი და მიმდინარეობა. 11	11
§ 3. ეტიფანე კათოლიკოზის მიერ 1218 წ. ამ უთანხმოების გარჩევა და მსჯავრის დადება.	13
§ 4. ეტიფანეს განაჩენში მრევლის მისაცემელთა შორის დასახელებული წაღებაჲს, საწირავისა და შოლტის რეალური მნიშვნელობა.	17
თავი მეთხე. ბრძოლა საქართველოს ეკლესიასა და მთავრობას შორის საეკლესიო მიწების გამო.	21
§ 1. ეკონომიურ-ფინანსიური კრიზისი საქართველოში XIII ს. შუა ათეულებში.	21
§ 2. მთავრობის ღონისძიება ამ კრიზისის შესანელებლად, მისი არსება, დანიშნულება და უფლებრივი საფუძველი.	24
§ 3. ამ სოციალურ-ეკონომიური გეგმისა და ღონისძიების თაოსანის ვინაობა.	28
§ 4. მთავრობის მოქმედებით გამოწვეული საეკლესიო უწყების გულისწყრომა და ბრძოლა მის გასაქარწყლებლად.	33
§ 5. ბრძოლით დამყარებული ვითარება მაშინდელ საქართველოში.	38
§ 6. 1263 წ. საეკლესიო კრების დადგენილება, მეფისადმი წარდგენილი მოხსენება და ულტიმატუმი	40
§ 7. შურისძიება მარცხისათვის.	55

შემოკლებული და ქარაგმიანი სათაურების განმარტება.

И. А. Н. — Известия Академии Наук (რუსეთის სამეცნიერო აკადემიის უწყებანი).

საისტ. მოამბე—საისტორიო მოამბე. საქართველოს ცენტრ-არქივის ორგანო.

ქ^აკ^ბი—თ. ჟორდანიას, „ქრონიკები და სხვა მასალები.“

ქ^ალი—ქართული.

ც^ა გ^ალ^ა ხანძთელისაჲ — ცხორებაჲ გრიგოლ ხანძთელისაჲ, პროფ. ნ. მარრის გამოცემა.

ც^ა ს^არ^აპ^იონ^ი ზარზმელისაჲ — ცხორებაჲ სერაპიონ ზარზმელისაჲ, მ. ჯანაშვილის გამოცემა.

წ ი ნ ა ს ი ტ ყ ვ ა ო ზ ა .

წინამდებარე წიგნი დამოუკიდებელი ნაშრომი კი არ არის, არამედ ამოღებულია ჩემი „საქართველოს ეკონომიური ისტორიის“ ჯერ გამოუქვეყნებელი სათანადო წიგნებითგან. ამიტომ მისი შინაარსის მთელი სისრულით გასაგებად აქა-იქ იმ ცნობების გათვალისწინება იყო საჭირო, რომელიც იმ წიგნებში მომეპოვება. მაგრამ, რაკი „საქ. ეკონ. ისტორიის“ ბეჭდვა ფერხდება და იმ წიგნების გამოქვეყნებას, საითგან სოციალური ბრძოლის IX—XIII ს. ს. ამბები მაქვს ამოღებული, როგორც ჩანს, ჯერ კიდევ ბევრი დრო მოუნდება, საქართველოს ზოგადი ისტორიისათვის-კი ამ ფაქტების ცოდნაა საჭირო, ამიტომ ამ ნაწილების „საქ. ეკონომ. ისტორიითგან“ დროებით ამოღება და ცალკეულ პატარა მონოგრაფიად გამოქვეყნება ვამჯობინე. რაკი იგი დიდი წიგნის მხოლოდ პატარა ნაწილია, ბუნებრივია, რომ მას მთლიანობა აკლდეს, მაგრამ სხვა გზა არ იყო. იმედი მაქვს, რომ ამ სახითაც აქ მოთხრობილი ამბები მკითხველისათვის საინტერესო იქნება, საქართველოს XIII ს. შესწავლასაც, რომლის შესახებ „ქართ. ერის ისტორიის“ III წიგნის გამოქვეყნება აქამდის ვერ მოვახერხე, ცოტად მაინც ხელს შეუწყობს. ვითარცა „საქ. ეკონ. ისტორიის“ ნაწილი, წინამდებარე წიგნში მონათხრობი ტფილ. სახ. უნივერსიტეტშიაც 1918—1928 წ-მდე არა ერთხელ და საისტორიო საზოგადოებაშიც ორი მოხსენების სახით მქონდა წაკითხული.

ივ. ჯავახიშვილი.

თ ა ვ ი ვ ი რ ვ ე ლ ი .

ეკონომიურ ნიადაგზე აღმოცენებული უთანხმოებინა და ბრძოლის ანაკეალი IX—X ს. ს. საისტორიო თხზულებებში.

„ქართული სამართლის ისტორიაში“ მოთხრობილი გვაქვს იმ ხანგრძლივი საყურადღებო ბრძოლის მიმდინარეობა, რომელიც საქართველოში IX—XII ს. ს.-ში იყო როგორც წოდებრივობის გარშემო, ისევე ხელისუფლების გამოც (იხ. წიგნი II, ნაკვეთი 2, გვ. 63—107, 123—186). იქვეა აღნიშნული მაშინდელი იდეალებიცა და მოძღვრებაც საკუთრებასა და შრომაზე (გვ. 33—62 და 92—107). ეკონომიურ ნიადაგზე აღმოცენებული უთანხმოება და ბრძოლა-კი „საქართველოს ეკონომიურ ისტორია“-ში გვაქვს განსახილველი. მაინც გასაშუქებლად უხვი ცნობების იმედი არ შეიძლება რომ ადამიანს ჰქონდეს. უნდა გვახსოვდეს, რომ საისტორიო თხზულებებში, თუ საერო იყო, ავტორებს მიზნად მაშინდელი პოლიტიკური ამბების მოთხრობა ჰქონდათ დასახული, ხოლო, თუ საეკლესიო იყო, არც მათ დამწერთ, არც მათ წამკითხველთ, ცხადია, მაინცდამაინც სოციალური ბრძოლის ამბები არ აინტერესებდათ. ამიტომაც არის, რომ ასეთ ძეგლებში ამ საკითხის შესასწავლად იშვიათად თუ მოიპოვება ხოლმე ცნობები.

ეკონომიურ ნიადაგზე აღმოცენებულ უთანხმოებასა და ბრძოლაზე ყველაზე მეტად ცნობები, რასაკვირველია, საბუთებში იქნებოდა, მაგრამ სამწუხაროდ X ს.-დე ჯერ არც ერთი საბუთი არა ჩანს გადარჩენილი და XI ს.-ითგანაც ძალიან ცოტაა შერჩენილი. მით უფრო ძვირ-

ფასია ყოველი ცნობა, რომელიც ამა-თუ-იმ ძეგლში, თუ საბუთში მოგვეპოვება. მაგრამ ეს რამოდენიმე ცნობაც აქამომდე შეუმჩნეველი და გამოუყენებელი იყო.

ზემოაღნიშნულ გარემოებათა შემდგომ, ვგონებ ცხადი უნდა იყოს, რომ ქვემოთ XI—XII ს.-მდე შესაძლებელია სოციალური ბრძოლის მხოლოდ ცალკეულ ეპიზოდებზე იყოს საუბარი.

მონასტრების დამაარსებელთა ცხოვრების ავტორებს აღნიშნული აქვთ, რომ ჩვეულებრივ ერის-კაცნი, მეტადრე სხვილი მემამულე აზნაურნი, ახალი მონასტრების აგებასა და სამონასტრო მეურნეობის აღორძინებას ყოველნაირად უწყობდნენ ხელს. უფრო ნაკლები ცნობები მოიპოვება მდაბიო ხალხის განწყობილების შესახებ, მაგრამ აქაც ჩვეულებრივ თანაგრძნობაზეა ხოლმე საუბარი. ასეთ შემთხვევაში-კი, უეჭველად, ინტერესთა წინააღმდეგობის გამო, ზოგჯერ შესაძლებელი იყო უთანხმოება და მტრობაც-კი ჩამოვარდნილიყო, რათგან, ცხადია, რომ, რაც უნდა ძლიერი ყოფილიყო ქრისტიანული რწმენა, როდესაც მონასტრის გაშენება მათ რაღამე განსაცდელს უქადდა, ეს გრძნობა მათი ეკონომიური ინტერესების შელახვით გამოწვეულს გულისწყრომას ვერ დახშავდა. მართლაც, მახლობლად მდებარე დაბა-სოფლების მკვიდრთ შორის მონასტრების გაშენებას ყოველთვის აღტაცება არ გამოუწვევია.

ამის გამომჟღავნებელი ორიოდე ამბავი ბ. ზარზმელს აქვს მოთხრობილი.

იმ მიწა-წყლის პატრონმა მთავარმა, სადაც სერაპიონი თავისი მონასტრის გაშენებას აპირებდა, თურმე სერაპიონს განუცხადა: „მე არა მშურს ადგილი ესე“ და იმაზე უკეთესს აძლევდა კიდევაც (ც^ა სრ^პნ ზრ^ზმლს^ა, 14). ის თურმე ეხვეწებოდა: „არიან ადგილნი მრავალნი და კეთილნი და ნაშენებითა ღონიერნი“, სადაც თქვენ „ადგილნი

და შესავალნი და ყოველი საკმარი უხუებით გექმნებათო (იქვე, 15). ამ მთავარმა თავის ხელქვეითებს უბრძანა კიდევ: სადაც-კი რა მოეწონოთ, ამ ბერებისათვის მიწყალობებია და, რაც-კი „განთიადითგან ვიდრე მწუხრამდე შემოწერით შემოვლონ, მიმიცემია მათდა“-ო (იქვე, 15).

მაგრამ იქაური მცხოვრებნი, მონადირენი და ზოგიერთი სოფლელნი, სრულებით ასეთი სტუმართმოყვარე და ბერთა-მოტრფიალე არ აღმოჩენილან. საკმარისი ყოფილა, რომ სერაპიონსა და მის თანამგზავრებს სამონასტროდ ადგილი დაბა ძინძეთის ტყეში ამოერჩიათ და მცირე ტალავრის, ანუ კარავის შენება დაეწყოთ, რომ სოფლელებს მაშინვე მათთვის წინააღმდეგობა გაეწიათ. ისტორიკოსის სიტყვით, „ეუწყა რაჲ უფალსა მის დაბისასა, ვითარმედ უცხოთა ვიეთთამე მონაზონთა ნებაჲს ადგილსა მას აღშენებად მონასტერი“, ეს ამბავი მასაც და იქაურ მცხოვრებლებსაც, თურმე, ვერაფრად მოსწონებიათ, მათი იქ ჩასახლებაც სრულებით არ სდომებიათ, ეს „მათ არა ინებეს“-ო.

ბ. ზარზმელის სიტყვით, ასეთი არაჩვეულებრივი ამბავი ვითომც მხოლოდ იმიტომ უნდა მომხდარიყო, რომ ამ დაბის პატრონი და მცხოვრებნი „იყვნეს ყოველთურთ მკეცებრივ, უწირავ და ბოროტ“. მათი მტრული განწყობილების ნამდვილი მიზეზი კი, რასაკვირველია, ის ბუნებრივი შიში იქნებოდა, რომ მონასტერს მთელი მან-ლობელი მიწაწყალი, მათ შორის მათი საკუთარი ადგილებიც, ხელთ არ ჩავარდნოდა.

აღსანიშნავია, რომ სოფლელთა მტრული გრძნობა და აღშფოთება იმდენად დიდი ყოფილა, რომ, ბ. ზარზმელისავე ცნობით, ბერთა იქ დასახლების წადილის გამო, „ზედა მივტევნეს მათ“, ბერებს მივარდნენ ისე, რომ ისინი იძულებულნი ყოფილან იმ ადგილითგან „და-

სავალით მისსა ვითარ ორ მილიონ“-ის¹ სიშორეზე
წასულიყვნენ „ადგილთა ყოვლად ტყე[ან]თა და უვალ-
თა კაცთა მიერ“ (ც¹ სრპ¹ ზრზ¹ მლსა, 8-9).

ასევე უკმეხად და მტრულად დაჰხვედრიან ადგილობ-
რივი მკვიდრნი ზარზმის პირველ დამაარსებელთ მაშინაც,
როცა ისინი „მიიწინეს შესაკრებელსა ორთა მათ წყალ-
თასა“, სადაც მდგარა „წისქვილი, სახლი რამე შესაკ-
რებელსა მას შუა წყალთასა, რომელსა საძმო ეწოდებო-
და“. როდესაც ბერებს სამონასტრო სამფლობელოს „გა-
რეშეწერით“ შემოსაზღვრა უნდოდათ, მაშინვე იმ დაბის
მცხოვრებთ წინააღმდეგობა გაუწევიათ. ეს შემთხვევა ერთ-
თანამგზავრთაგანს ასე აქვს აღწერილი: როდესაც „ჩუენ
გუენება“, რომ „გარეშეწერით შემოვლოთ სიმგრგულე
მათ ადგილთა . . . , გვხილნეს რაჲ კაცთა მის დაბა-
წისქკლისათა, იწყეს ყენებად ჩუენდა და, ვითარცა ცოფ-
ნი, წინარბიოდეს“ გზის გადასალობადაო (ც¹ სრპ¹
ზრზ¹ მლსა, 16).

ცხადია, რომ ზემოაღნიშნული შემთხვევები ასეთი
უთანხმოებისა და მტრული განწყობილების ერთად-ერთი
მაგალითი არ იქნებოდა. ამაზეც ხომ არა გვეცოდინებოდა-
რა, ბასილ ზარზმელს ეს ცნობები წმინდანის, სერა-
პიონ ზარზმელის, ცხოვრებაში რომ არ შეეტანა. ვინ იცის,
სხვა წმინდანთა და სამონასტრო, თუ საეკლესიო ქართველ-
მოღვაწეთა ცხოვრების აღწერილობას რომ ჩვენამდის მოელ-
წია, ეგების რამოდენიმე კიდევე ასეთივე შინაარსის სხვა
ცნობებიც შეგვცდნოდა. ამიტომ, თუ მომავალში ზოგი ამ
დაკარგულ წყაროთაგანი აღმოჩნდა, შესაძლებელია ამ სა-
კითხის გასაშუქებლად კიდევე ახალი ამბები გაგვეგო.

თუ ზემოაღნიშნულ გარემოებას გავითვალისწინებთ
და გვეხსომება, რომ მონასტრებსა და მახლობელ ადგილობ-

¹ მანძილის საზომის სახელია.

რევ მოსახლეობას შორის ზოგჯერ ეკონომიურ ნიადაგზე აღმოცენებული უთანხმოება და მტრობაც-კი ყოფილა, მაშინ შესაძლებელია ზოგი აქამდე გაუგებარი ცნობაც გასაგები გახდეს. მაგალითად, საფიქრებელია, რომ გრიგოლ ხანძთელის მოწინააღმდეგემ და დაუძინებელმა მტერმა, უკანონო გზით გაეპისკოპოზებულმა, ცქირმაც ხანძთის მონასტრისა და ადგილობრივ მცხოვრებთა ეკონომიურ ინტერესთა წინააღმდეგობითა და უკმაყოფილებით ისარგებლა, როდესაც მან იმ დროისათვის იმდენად არაჩვეულებრივი და მკვრეხელობად მიჩნეული საქმე მოაწყო, რომ „შეკრიბა ერი ანჩისაჲ და წარავლინა დარღვევად ხანძთისაჲ“. წაქეზებული სოფელენი თურმე „აღმოსვლასა ოდენ მზისასა მივიდეს“ ხანძთას მონასტრის დასანგრევად (გ. მერჩული, 176 გვლ ხნძთლსჲ, გვ. 43, სტრ. 46—50).

ანჩელთა ასეთი, იმ დროისათვის სრულებით გაუგონარი, განზრახვა და გადაწყვეტილება მათს უკიდურეს გულისწყრომასა და მღელვარებას ამჟღავნებს. ცქირს ხალხის მონასტრისადმი სამტროდ-ასე სწრაფად აყოლიება არ შეეძლო, რომ ამისთვის ნიადაგი უკვე მომზადებული არ ყოფილიყო. ანჩელთა გადაწყვეტილების დაუნდობელი სიმკაცრე გვაფიქრებინებს, რომ აქაც მტრობა აგრარულ ნიადაგზე უნდა ყოფილიყო აღმოცენებული.

მონასტრებსა და თვით მათ შეძლებულ მეზობლებს შორისაც ყოველთვის კეთილი განწყობილება არ ყოფილა. ამას თუნდაც ის ერთი საგულისხმო ცნობაც ამტკიცებს, რომელიც გ. მერჩულს აქვს მოთხრობილი. მისი სიტყვით, გრიგოლ ხანძთელის მოწაფის „ხანძთას ეპიფანოსს მამობასა იყო ვინმე კაცი მდიდარი ანჭკორას“, რომელსაც სახელად თურმე წერტა ეწოდებოდა. მას თხები ჰყოლია და სადაც „თხათა მისთა სადგური ყოფილ არს“, იმას შემდეგშიაც, ჯერ კიდევ გ. მერჩულის დროსაც-კი, „წერტაჲსნი“ ჰრქმევია. გრ. ხანძთელის ცხოვრების აღმ-

წერელს აღნიშნული აქვს, რომ „მას უამსა კაცი იგი მო-
მონაზონთათვის მკსინვარედ იყო“ (გვ. პა, § პე). ბერებზე
გადამტერება შესაძლებელია თხათა საძოვრების გამო ყო-
ფილიყო ამტყდარი.

თ ა ვ ი მ ე ო რ ე .

მეფაშულისა და მონასტრის მიწების მითვისების ცდა სოფლის მოსახლეობისაგან.

თუ ამ ხანაში, როდესაც, როგორც ცნობილია, ეკლე-
სიას ხალხზე უდიდესი გავლენა ჰქონდა, მაინც მოსახლეო-
ბასა და მონასტრებს შორის ეკონომიურ ნიადაგზე უთანხ-
მოება და მტრობაც-კი ჩამოვარდნილა, ცხადია, რომ წო-
ლებათა და კლასთა შორისაც ამავე მიზეზით მაშინდელსა
და მერმინდელ საქართველოში უთანხმოებაც არა ერთხელ
მოხდებოდა, ბრძოლაც გაჩაღდებოდა და მტრობაც იქმნე-
ბოდა ჩათესლებული. მაგრამ, იმდროინდელი წერილობი-
თი ძეგლების მომეტებული ნაწილის დალუპვილობისა და
გადარჩენილ ხელთნაწერთა ჯეროვნად შეუსწავლელობის
გამო, ზემოაღნიშნული მოსაზრების დამადასტურებელი
მაგალითი, ერთს გარდა, ჯერჯერობით არ მოგვეპოვება.
იმ ერთადაც კორიდეთის სახარებაში მინაწერის სახით და-
ცულს იმ საბუთს ვგულისხმობ, რომელზედაც „ქართული
სამართლის ისტორია“-ში უკვე მქონდა სისხლის სამართ-
ლის თვალსაზრისით საუბარი (იხ. II, 2 ნაკვ., გვ. 313--315).
იქვეა მოყვანილი ამ საბუთის მთელი ტექსტიც, ისე რომ
მისი გამეორება აქ აღარ დაგვჭირდება.

ს. კორიდეთის მახლობელ პატრონს მურვანს ს. თხ-
ჩეთში მამული ჰქონია, რომელიც, როგორც ჩანს, უკაც-
რიელი ყოფილა. ეს უძრავი საკუთრება მურვანს კორიდე-
თის მონასტრისათვის შეუწირავს იმ პირობით, რომ მისთ-

ვისა და ავათისათვის, რომელიც საფიქრებელია მისი მეუღლე იქნებოდა, სამარადისო ხსენება და აღაპი გადაეხადათ. ამ შეწირულების უფრო მეტი დაცულობისა და დაუკარგველობისათვის, მურვანს თავისი შეწირულობის წიგნი კორიდეთის სახარებაში დაუწერელ თავისუფალ ფურცელზე დაუწვრია. თავითგანვე, თუ შემდეგში, ამ შეწირული მიწებით თურმე ს. თიხჩეთის მცხოვრებნი სარგებლობდნენ, რა თქმა უნდა, გარკვეული ყოველწლიური გამოსაღებლით. მაგრამ შემწირველის შვილისშვილისა, ან და სხვა ერთერთი შთამომავლის, მურვანადვე სახელდებულის, დროს თიხჩელებს ეს მიწები მოულოდნელად თავიანთ საკუთრებად გამოუცხადებიათ. კორიდეთის მონასტერს რომ თავისი შელახული უფლება აღედგინა და სასამართლოში დაემტკიცებინა, რომ მითვისებული მიწები, შეწირულების გზით მიღებული, კორიდეთის მონასტრის ქონებაა, უნდა თვით შეწირულობის წიგნის დედანი წარედგინა. მაგრამ, როდესაც ბერებს კორიდეთის სახარება, სადაც ეს საბუთი იყო ჩაწერილი, ხელში აუღიათ და გაუშინჯიათ, შეწირულობის წიგნი ვეღარ უპოვიათ: მთელი ფურცელი ამოჭრილი და მოპარული ყოფილა.

რაკი შეწირულობის წიგნი მოპარული აღმოჩნდა და შეწირული მიწაც მონასტერს უნდა დაჰკარგოდა, ამიტომ, ან შემწირველის კანონიერ მემკვიდრეს მონასტრისათვის თავისი წინაპრის შეწირულების უცილობელი მფლობელობის საშუალება უნდა მიეცა, ან და მონასტერი მისი წინაპრის საუკუნო სახსენებელს მოსპობდა. ქართული სამართლით, შეწირულება შენაწირველის მიმღების მხოლოდ პირობითს ქონებად ითვლებოდა, საკუთრების უფლება-კი შემწირველის მემკვიდრეებს ეკუთვნოდათ (იხ. ჩემი „ქართ. სამართ. ისტ.“ II, 2 ნაკვ., გვ. 437--438 და 409--411). მურვანსაც ამ საქმეზე უნდა თავი გამოედვა.

მურვანი-კი რომ ამ საქმის გამორკვევას შესდგომია, ცხადი გამხდარა, რომ შეწირულების წიგნის ამოჭრა და მოპარვა ს. თიხჩეთის მთელი მოსახლეობის გადაწყვეტილებით უნდა ყოფილიყო მოწყობილი იმ მიზნით, რომ ამ მიწების სოფლისაგან დაპატრონებისა და საკუთრებად გამოცხადების წინააღმდეგ არც მონასტერსა და არც შემწირველის მემკვიდრეს სასამართლოში წერილობითი საბუთის წარდგენის საშუალება არ ჰქონოდა. ამნაირად ამ შემთხვევაში მემამულის მიწების გლეხთაგან დაპატრონების მცდელობა ყოფილა.

რაკი საბუთის ამოჭრა და მოპარვა მთელი სოფლის თაოსნობით ისე საიდუმლოდ ყოფილა მოწყობილი, რომ მურვანს ამის ფიზიკური ამსრულებელის ვინაობის გამორკვევა ვერ მოუხერხებია, მთელი სოფლის წინააღმდეგ მოქმედება-კი მურვანს, როგორც ჩანს, არ მოუხურვებია; თუ ვერ გაუბედნია, ამიტომ მურვანს თიხჩელებთან შეთანხმება უმჯობინებია. თიხჩელები მურვანის პირობებს დასთანხმებინან, რათგან თიხჩეთის ეს მიწები, ამ ახლად დადებული პირობის ძალით, ამიერიტგან უკვე მათ ქონებად ხდებოდა მამულობით იმ პირობით, რომ მონასტრისათვის 50 ბოტინატი უნდა ეძლიათ საალაპოდ, კორიდეთის მონასტერს-კი ეს ქონება უნდა სამარადისოდ დაეკარგა. თიხჩელებს უფლება ჰქონდათ მაინც კმაყოფილი ყოფილიყვნენ, რათგან, თუ ეს მიწები მთლიანად ვერ დაისაკუთრეს, უკვე უცილობელ ქონებად მიიღეს მაინც.

**უთანხმოება და ბრკოლა საეკლესიო მისაცემლების
ზამო ანისის ქართველთა და ქალკიდონიან სომეხთა
მკვლსა და სამღვდელოებას შორის 1218 წ.**

§ 1. ამ ამგის შემცველი წყარო: ეტიფანე კათოლიკოზის
1218 წ. განაჩენი.

1910 წელს ზაფხულში, ანისში გათხრის დროს, აკად. ნ. მარრმა ქვებზე ამოჭრილი ქართული ასომთავრული დიდი წარწერა აღმოაჩინა, რომლის ტექსტი ფოტოტიპიური სურათით, რუსული თარგმანითა და პატარა მოხსენებითურთ იმავე წელს რუს. სამეც. აკადემიის უწყებებში გამოაქვეყნა (იხ. Изв. Акад. Наук. 1910 წ. გვ. 1433--1441: „Надпись Епифания, Католикоса Грузии“). ახლად ნაპოვნი ძველი ეტიფანე კათოლიკოზის 1218 წ. განაჩენი გამოდგა. რაკი სხვადასხვა ქვებზე ამოჭრილი ეს გრძელი წარწერა, დაშლილი აღმოჩნდა, ამიტომ, მიწითგან ყველა ქვების ამოღების შემდგომ, აკად. ნ. მარრს ამ ქვების თავდაპირველი რიგისა და წარწერის ტექსტის აღდგენა მოუხდა, რაც ადვილი საქმე არ იყო. ქვების სათანადოდ დალაგებისა და წარწერის წაკითხვის შემდგომ, უმთავრესი ყურადღება მან ამ ძეგლის პალეოგრაფიულ დახასიათებას მიაქცია (გვ. 1433--1437). მერმემის მოხსენებაში ამ წარწერის ქართ. ტექსტი და რუს. თარგმანია მოყვანილი (გვ. 1437--1439) და სულ ბოლოს ორნახევარ გვერდზე (1439--1442) მოკლედ ამ ძეგლის სხვადასხვა-მხრივს მნიშვნელობაზეც არის ნათქვამი. არსებითად ამ წარწერის შინაარსს აკად. ნ. მარრი არ შეჭხებია, არამედ მხოლოდ ზოგადად აღნიშნულია, რომ ქართ. ეკლესიის რეფორმების ისტორიისათვისაც საინტერესოა (გვ. 1441).

იმისდა მიუხედავად, რომ ამ ძეგლის აღმოჩენის შემდგომ უკვე ბევრმა დრომ განვლო, იგი აქამომდე შეუსწავლელი და გამოუყენებელია, მას-კი იმდენად **საქართველო**ს საეკლესიო რეფორმებისათვის არა, რამდენადაც **სოციალური მოძრაობის ისტორიისათვის** აქვს მნიშვნელობა.

რაკი რუს. სამეც. აკადემიის ის ორგანო, რომელშიც ეტიფანე კათოლიკოზის 1218 წ. განაჩენის ტექსტი დაბეჭდილი, ჩვენში ძნელი საშოვნელია, და რათგან იგი, როგორც აღნიშნული მქონდა, განსაკუთრებით საყურადღებო წყაროა, ამიტომ, რომ ეს ძეგლი ყველასათვის მისაწვდომი გახდეს, ამ წარწერის ტექსტი აქვე მომყავს მთლიანად ისევე, როგორც აკად. მარს თავის ზემოდასახელებულ ნაშრომში გამოქვეყნებული აქვს.

ეტიფანე კათოლიკოზის 1218 წ. წარწერა:

- 1 იტყუს კმაჲ საღმრთოჲ: „უსასყიდლოდ მიგიღიეს,
- 2 უსასყიდლოდ მისცემდით“, ესე იგი არს, გეტყუს || ღმერთი უკვდავი: ჩემდა რაჲ-მე გიცემიეს მადლისა მისთუს,
- 3 რომელი ჩემგან მიიღეთ? თქუენცა ჰყიდდით დიდსა || მადლსა ჩემგან უსყიდულსა. უკუეთუ მე უსასყიდლოდ
- 4 მომიცემიეს, არცა თქუენგან ჯერ არს სყიდაჲ ლოც || ვათა ერისა მიმართ. აწ, სასონო ჩემო ანელნო ხუ-
- 5 ცესნო, ნუ იქნებით დასაბრკოლებელ || სიტყუათ და ნუ-
- 6 მავალისათუს. ყოვლად უწეს || [ო] არს აღებაჲ თქუენ-
- 7 განცა გურგუნთა კურთხევისათუს ასისა დრამისა... || ...
- 8 არსთ ძალი ედვას, პური აჭამოს. ეგრეთვე მკუდრისათუს,
- 9 რომელი ჭირს... || ...უფრო შესჭირდების მისისა სული-
- 10 საჲ. ეგდენივე ასისსა ტფილურისა მიეცეს და... || პური
- 11 აჭამოს და სხუაჲ წაღებაჲ ძალისაებრად. ყოველი მისაცემელი
- 12 მლ[დელთა უბრკოლ]ებელი დყავნ თქუენდა მოსაცემლად.
- 13 მკუდრნო ამის ქალაქისანო ქართველნო. რ...ცა..[იგი] ||

პირველად დიდად პატივცემდით. მღღელთაგან გიკ-
 12 მს ლოცვაჲ და წირვაჲ. ნუ გეწყინების მათთვის და[ლი] || -
 საებრი მისაცემელი. უფროსად მხიარულებით მისცემდით
 13 თუნიერ დაჭირებისა. რამეთუ მხია[რ] || ულებით მი-
 საცემელი უყ<უ>არს ოჯფალსა. და თქუენ გიყ<უ>არდენ
 ვითარცა მამანი სულიერნი და მათ უყ<უ>არდით ვ[ითარ-
 14 ცა] || შვილნი სულიერნი. ლოცვასა ნუცა თქუენ დააკლ-
 დებით და ნუცა თქუენ. ყოველსა ზედა უფროსად საღმრ-
 15 თოჲ [იგი] || სიყ<უ>არული ერთმანერთისაჲ მოიგეთ და
 ამით მიეცით სასურვო საღმრთოთა მცნებათაჲ. ესე მე
 16 ეტიფ || ანეს კათოლიკოზსა ჩემითა კელითა დამიწერია,
 17 ოდეს ანის ეკლესიანი ვაკურთხენ. ტფილური ასი დრამა ||
 იგი იყოს: დანგი ერთი გ მიეცეს. და ზროხის ტყავი
 18 რომელ ერთობ წავიღია აქამდის, აწ საწირავად || ვე
 მისცემდით თუთო შოლტს. და ჩუენ საეკლესიოთა წეს-
 19 თაგან რად შევიცვალებით? ვინცა ესე ჩემი გა[გე] || -
 ბული შეცვალოს, არ... ბრძანებაჲ ღმრთისაგან და მის-
 თა წმიდათაგან ქორონიკონსა ვლჰ.

20 *მ.ქ. იკზ. ხა თ-რ ჴრქვირ ხრ[ჩეგაყხა ხაქ]ა[ქმ]-
 აყია. ხა ჳარამ ამქრავ ჳაღადქ[ა ქქაკუნდ, ირ
 ჳაქაქაქიქიქინ ჳრამანდ ხე...*

§ 2. ანისის ქართველთა და ქალკილონიან სომეხთა მკავლ-
 სა და ხუცვისთა შორის ამტყდარი ბრძოლის მიზეზი და
 მიმდინარეობა.

1218 წ. ოღნავ ადრე ანელ ხუცესთ ქ. ანისის ქართ-
 ველ და ქალკილონიან სომეხ სამწყსოსათვის საეკლესიო.
 მისაცემლების ოდენობა გაუდიდებიათ: გვირგვინთა კურთ-
 ხევისა და მიცვალებულის დამარხვისათვის, მაგ., თურმე 100

დრამას თხოულობდენ და იღებდენ კიდევ. სხვა მისაცემ-
ლებიც, როგორც ეტყობა, საგრძნობლად გადიდებული
ყოფილა.

ანისში მღვდლებისაგან ჯვარისწერისა და დამარხ-
ვისათვის შემოღებულ ნიხრს, 100 დრამას, ანისის ქართ-
ველნი და ქალკიდონიანი სომხები აუღელვებია და ამ ნია-
დაგზე ჩამოვარდნილ უთანხმოებას მათ შორის წინათ არ-
სებული მშვიდობიანი დამოკიდებულება მეტად გაუმწვავე-
ბია. ნებაყოფლობით და ხალსიანად, „თუნიერ დაჭირე-
ბისა“, მრევლს ხუცებისათვის ამოდენი ფულის მიცემა
არ ჰსურდა, ამიტომ მღვდლებს, როგორც ეს ეტიფანე
კათოლიკოზის დარიგების შემცველი წარწერითგანა ჩანს,
თავიანთი ნიხრის კვალობაზე გასამრჯელოს მისაღებად
„დაჭირების“-ათვის მიმართვა უხდებოდათ ხოლმე. ფე-
ხის დაჭერა-კი სხვისი უკიდურესი გაჭირვებით სარგებლო-
ბას ჰგულისხმობს. მწყემსისაგან თავის სულიერი შვილე-
ბის, სამწყსოს წევრთადმი, ამისთანა მოპყრობა, რასა-
კვირველია, საკადრისი საქციელი არ იყო და სიძულვილის
მეტს მრევლში ხუცესს არაფერს მოუხვეჭდა.

რათგან ამ ნიხრით სამწყსოს წევრთა ქონებრივი
ინტერესი ერთნაირად ილახებოდა, ამიტომ ამოდენი ფუ-
ლის გამოღების მომთხოვნელი მღვდლებისათვის წინააღმ-
დეგობა, როგორც ეტყობა, ყველას გაუწევია. ამის წყა-
ლობით დამოკიდებულება უფრო გამწვავებულა და ხუ-
ცესნი და მრევლი ორ მოწინააღმდეგე ბანაკად ქცეულან.
ამის საპასუხოდ მრევლს თავიანთ ხუცესთათვის წინანდე-
ბურად „ყოველივე მისაცემელი მღვდელთა უბრკოლებე-
ლი“-კი არ დაუტოვებია, არამედ იმასაც თავის მხრით
ყოველგვარი საშუალებით მისაცემლების გამოღების დაბრ-
კოლება დაუწყია.

ამ ორ მტრულად განწყობილ ბანაკს შორის დამო-
კიდებულება იმდენად გამწვავებულა, რომ ბრძოლა თვით

ეკლესიაშიც-კი შეჭრილა და უკმაყოფილების ნიშნად, ხან, ზოგ ეკლესიაში, თურმე მრევლი არ დადიოდა თავის მოძღვრის წირვა-ლოცვაზე, ზოგან კიდევ, სამწყსოზე სასურველი გავლენის მოსახდენად და მაღალ ნიხრზე დასათანხმებლად, თვით ხუცესი აკლებდა ხოლმე მრევლს წირვა-ლოცვას.

§ 3. ეტიფანე კათოლიკოზის მიერ 1218 წ. ამ უთანხმოების გარჩევა და მსჯავრის დაღება.

ამ გამწვავებული ურთიერთობისა და ბრძოლის მოსპობა მხოლოდ გარეშე, ავტორიტეტით მოსილს, პირს შეეძლო და საქმემ თვით საქართველოს კათოლიკოზამდე მიადწია კიდევ. 1218 წ. რომ ეტიფანე კათოლიკოზი ქართული ეკლესიების საკურთხევლად ანისში ჩაბრძანებულა, იქ ამ უთანხმოების გარჩევას შესდგომია და თავისი განაჩენიც დაუდვია. საფიქრებელია, რომ პირადად თვით კათოლიკოზის ანისში ჩასვლას მიზნად იმდენად ახალი ეკლესიების კურთხევა არ უნდა ჰქონოდა, რამდენადაც ამ ატეხილი უთანხმოების გარჩევა და მოგვარება. ანისში ჩასვლისა და საქმის მთელი ვითარების გაგებისთანავე **კათოლიკოზს უყოყმანოდ სამწყსოსთვის დაუჭერია მხარი და ანელ ხუცესთა ქცევა მკაცრად დაუგმია**¹. თავის განაჩენსა და წაწერაში მას პირდაპირ აქვს ნათქვამი: როგორც ღმერთს, იესო ქრისტეს, ნაბრძანები აქვს, „უსასყიდლოდ მიგიღიეს, უსასყიდლოდ მისცემდით“-ო, თუ თქვენთვის „მე უსასყიდლოდ მომიცემიეს, არცა თქუენგან ჯერ არს სყიდვაჲ ლოცვათა ერისა მიმართ“, —ისევე, ამ მცნების თანახმად, ლოცვისათვის მღვდელმა არაფითარი სასყიდელი არ უნდა აიღოს. მით უმეტეს **„ყოვლად უწესო არს აღებაჲ თქუენგანცა**

¹ გასაოცარია, რომ პროფ. ნ. მარრი ამტკიცებდა, ვითომც კათოლიკოზი ეტიფანე არც ერთ მხარეს არ მიჰმხრობოდეს (იხ. op. cit., გვ. 1440).

გურიგუინთა კურთხევისათვის ასისა დრამისა“ და ამდენისავე მკვდრისათვისაო.

ამაზე მკაფიოდ და მკაცრად ანელ ხუცესთა მოქმედების დაგმობა წარმოუდგენელია. ისიც-კი გასაკვირველია, რომ საქართველოს ეკლესიის მწყემსთავარმა მღვდლები ასე მოუბრძობიან და საჯაროდ გააკიცხა და მათ ქცევას „ყოველად უწესო“ უწოდა! ანისის ქართველთა და ქალკიდონიან სომეხთა სამწყსოს კათოლიკოზის ამ სიტყვებში რასაკვირველია შეეძლო ანელი მღვდლების გააკიცხვა ამოეკითხა და თავი ზნეობრივად მაინც დაკმაყოფილებულად ეგრძნო.

ამ მკაფიო განცხადების შემდგომ, ეტიფანე კათოლიკოზი ორსავე მხარეს აგონებს, რომ მოძღვარ-სამწყსოს შორის სიყვარულზე დანყარებული ურთიერთობა უნდა სუფევდეს: „ყოველსა ზედა უფროსად საღმრთოჲ იგი სიყუარული ერთმანერთისაჲ მოიგეთ და ამით მიეცით სასურვო საღმრთოთა მცნებათაჲ“-ო. ქრისტიანობის ამ უზენაესი მცნებისდა თანახმად, კათოლიკოზი ორსავე მოწინააღმდეგე მებრძოლ მხარეს სთხოვდა: მრევლო, ხუცესნი „თქვენ გიყუარდენ, ვითარცა მამანი სულიერნი, და მათ უყუარდით, ვითარცა შვილნი“-ო.

მაგრამ ეტიფანეს, როგორც ჩანს, კარგად ესმოდა, რომ იქ, სადაც ურთიერთობაში ფულის ანგარიში იყო გარეული, და მას შემდგომ, რაც ხუცესთ თავიანთი ნიხრის კვალობაზე მისაცემლის მისაღებად „დაჭირებას“ მიჰმართეს, წინანდელი „მამაშვილური“, სათნო დამოკიდებულების აღდგენა მარტო ცარიელი დარიგებითა და მუდარით არ შეიძლებოდა. მეორეს მხრით, მისთვის ისიც ცხადი იყო, რომ სახარების მცნება სამღვდლო მოვალეობის უსასყიდლოდ ასრულების შესახებ იმ დროს და კარგა ხანია წინათაც უკვე მიუწდომელ იდეალად იყო ქცეული. თუ ეტიფანე კათოლიკოზმა ანელ მღვდლებს ეს მცნება მაინც მოაგონა, მხოლოდ იმ მიზნით, რომ მათთვის მათი ნიხრის

მთელი შეუსაბამობა ცხად-ეყო. ხუცესთა სრულ უსასყიდ-
ლობაზე ანისის ქართველი მკვიდრნიც, რასაკვირველია,
ლაპარაკს არ დაიწყებდენ.

ამისდა მიხედვით, საქართველოს ეკლესიის საჭეთ-
მპყრობელმა ანისის სამწყსოს შემდეგი დარიგებით მიჰ-
მართა: რათგან კარგათ იცით, რომ „მღელთაგან გიკმს
ლოცვაჲ და წირვაჲ, ნუ გეწყინების მათთვის ძალისაებ-
რი მისაცემელი. უფროსად მხიარულებით მისცემდით
თუნიერ დაკირებისა, რამეთუ მხიარულებით მისაცემელი
უყუარს უფალსა“-ო.

ანელ ხუცესთა ნიხრად დადებული 100 დრამის
მაგიერ, მაშასადაჲ, კათოლიკოზს მხოლოდ „ძალისაებ-
რი მისაცემელი“ მიაჩნდა სამართლიანად. სამწუხაროდ,
ეტიფანე კათოლიკოზის 1218 წ. წარწერის სწორედ ის ად-
გილები, სადაც ამ „ძალისაებრი მისაცემლის“ ოდენობაა
განსაზღვრული, დაზიანებულია და ზედმიწევნით ტექსტის
აღდგენა ძნელია, მაგრამ წარწერის ბოლო ნაწილი ამ და-
ზიანებული ადგილების შინაარსის გაგების საშუალებას
მაინც გვაძლევს.

ეტიფანე კათოლიკოზის სიტყვით, უთანხმოება ისე
უნდა ყოფილიყო გადაწყვეტილი, რომ, როგორც გვირგ-
ვინის კურთხევისათვის, ისევე მიცვალებულისათვის წესის
აგებაში ხუცესს „ეგდენივე ასისა ტფილურისა (იგულისხ-
მება ფული: დრამა) მიეცეს“ და რაოდენიც „ძალი ედვას,
პური აქამოს“-ო. ხოლო მიცვალებულის დასაფლავებაში
მღვდელს „სხუაჲ წაღებაჲ ძალისაებრად“ მისცენო.

მაგრამ ასი ტფილური დრამა ანელ ხუცესთ ისე
კი არ უნდა მიეღოთ, როგორც მათ ჰსურდათ, არამედ იმ
ვარაუდითა და ანგარიშით, რომ „ტფილური ასი დრამა
იგი იყო: დანგი ერთი გ (ე. ი. სამში) მიეცეს და ზრო-
ხის ტყავი, რომელ ერთობ წავიღია აქამდის, აწ საწირა-
ვადვე მისცემდით თუითო შოლტს“-აო.

მაშასადამე, ეტიფანე კათოლიკოზს მისაცემელის ოდენობა ისე შეუმცირებია, რომ სამი დანგის მაგიერ ერთი დანგის გამოღება დაუწესებია¹ და ხუცესისათვის მისაცემელი მრევლს სწორედ ამ ვარაუდით უნდა გამოეღო. სამწუხაროდ, რამდენი დანგი ითვლებოდა ამ დროს ერთ დრამაში, ამაზე ჯერ ცნობები არ მოგვეპოვება. თავდაპირველი შეფარდებით-კი დანგი, როგორც ამას თვით სახელიც ცხადყოფს, დრამის $\frac{1}{4}$ -ედი იყო. მაგრამ შემდეგში დანგი დრამის $\frac{1}{6}$ -ედადაც ფასობდა. ხოლო საქართველოში XVI—XVII ს. თეთრში ხუთი ორიანი დანგი ითვლებოდა (იხ. ჩემი „ქლი საფას-საზომთა-მცოდნეობა, ანუ ნემისზმატიკა—მეტროლოგია). მაგრამ, როგორადაც არ უნდა ვიანგარიშოთ, რაკი წინანდელი ყოველი 3 დანგის მაგიერ მრევლს ამიერითგან 1 დანგი უნდა გამოეღო, ცხადია, რომ მისაცემლის ოდენობა ეტიფანე კათოლიკოზს სამჯერ შეუმცირებია და, ამისდა მიხედვით, 100 ტფილური დრამის მაგიერ, ყოველ ანელ ქართველს ან ქალკიდონიან სომეხ მკვიდრს უნდა 33 ტფილურ დრამაზე ცოტა მეტი გამოეღო. ამოდენა ფულის გამოღება გვირგვინთა კურთხევისა და მიცვალებულის წესის აგებისათვის ეტიფანე კათოლიკოზს, მაშასადამე, „ძალისაებრ მისაცემლად“ მიაჩნდა.

გვინგვინის კურთხევის ან მიცვალებულის დასაფლავების შემდგომ, ახალ ჯვარდაწერილების ნათესავებმა და ჭირისუფლებმა ჩვეულებისამებრ მხოლოდ რაოდენიც იჯახს „ძალი ეღვას, პური აჭამოს“-ო, უბრძანებია ეტიფანე კათოლიკოზს ანისში, აქაც ეტყობა ანელ მღვდლებს მადა გახსნილი ჰქონიათ და თავის მრევლისაგან, როგორც ჩანს, მოჭარბებული მასპინძლობა მოუთხოვიათ. ქართული

¹ ეს გარემოება აკად. ნ. მარსაც აქვს თავის მოხსენებაში აღნიშნული.

ეკლესიის საჭეთმპყრობელს აქაც მრევლისათვის დაუ-
ჭერია მხარი და ხუცესთა მადისათვის საზღვრის დად-
ბა საჭიროდ უცნია.

§ 4. ეტიფანეს ბანაჩინში მრავლის მისაცემელთა შორის და-
სახელავალი წაღებაჲს, საწირავისა და შოლტის რეალური
მნიშვნელობა.

პროფ. ნ. მარრს, ალიშანის *Շիրակ*-ის (გვ.
63—64) დამოწმებით, აღნიშნული აქეს, რომ ანისის სო-
მეხთა ეპისკოპოზმა გრიგოლმა ის წესი, რომლის ძალითაც
ანისის მცხოვრებნი მოვალენი იყვნენ ანისის სომეხთა ეპის-
კოპოზისათვის ყოველ წლივ აღდგომა დღეს ზვარაკის
ტყავი მიერთმიათ ხოლმე, გააუქმა. ნ. მარრი ფიქრობ-
და, რომ ეტიფანე კათოლიკოზის ანისის 1218 წ. წარწე-
რაშიც სწორედ ასეთ ზვარაკის ტყავზე იყო საუბარი და
ეგონა, რომ გრიგოლ სომეხთა ეპისკოპოზისაგან ზვარაკის
ტყავის მისაცემლის ამოკვეთილობამ ქართველთა სამრევ-
ლოც ამ ზვარაკის ტყავის მისაცემლის მოწინააღმდეგედ აქ-
ცია და მისი და სხვა მისაცემლის გაუქმების მეტროლად გაჰ-
ხადა (Надпись Епифания, Католикоса Грузии. И. А. Н
1910 წ., გვ. 1440). ნამდვილად-კი კათოლიკოზ ეტიფანეს
ანისის 1218 წ. წარწერის „ზროზის ტყავი“ სრულებით
სადღესასწაულო ზვარაკის ტყავს არ ჰგულისხმობდა და
სამწყსოსა და ხუცესთა შორის ჩამოვარდნილი უთანხმოე-
ბაც ტყავის მისაცემლის გამო არ ყოფილა ატეხილი.

ეტიფანე კათოლიკოზის ანისის 1218 წ. წარწერაში,
დამარხვაში ხუცესისათვის დაწესებულს მისაცემელზე და
პურისჭამა-ქელეხზეა საუბარი და ამ აღვილას დამატებუ-
ლია: „და სხუაჲ წაღებაჲ ძალისაებრად“—აო. ხოლო ამა-
ვე ძეგლის ბოლოში ნათქვამია: „და ზროზის ტყავი, რო-
მელ ერთობ წავიღია აქამდის, აწ ს ა წ ი რ ა ვ ა დ ვ ე მისცემ-

დით თუითო შოლტსა“-აო. პირველი წინადადებისა და მეტადრე ტერმინი წაღება-ს, ისევე როგორც მეორე წინადადების ტერმინების საწირავი-სა და შოლტი-ს მნიშვნელობის გასაგებად, უნდა გავიხსენოთ, რომ პირველი წინადადება კათოლიკოზის იმ განკარგულების ნაწილია, რომელიც მაცვალებულის წესის აგებისა და დამარხვისათვის დაწესებულ მისაცემელს ეხება. ამისდა მიხედვით, ცხადია, რომ აქ საუბარი იმაზეა, რაც მკვდრის ოჯახითგან ხუცესს, ფულად მისაცემელს გარდა, კიდევ უნდა, ან შეეძლო წაელო. მაგრამ მარტო ანისის 1218 წ. წარწერის ცნობებით ამაზე მეტის გაგება არაფრისა შეიძლება.

ერწო-თიანეთის სარგოს გარიგების წიგნისა და წილკნელის სარგოს გარიგების წიგნის ცნობების (მათ შეს. ჩემი „საქართ. ეკონ. ისტორიის“ იმ წიგნშია საუბარი, რომელიც გადასახადების სისტემას ეხება) წყალობით-კი ეტიფანე კათოლიკოზის განკარგულების შინაარსი სახუცო სარგო-მისაცემლის შესახებ უკვე გასაგები ხდება. ერთი იმ ტერმინთაგანი, რომელიც მაცვალებულის ქირისუფლებისაგან ხუცესისათვის მისაცემ გამოსაღებელს აღნიშნავდა, ეტიფანეს წარწერაშიც იხსენიება კიდევ. მისი სიტყვით, ანისის სამწყსოს წევრთ საწირავად წინათ ზროხის ტყავი უძღვევიათ: ასე ყოფილა გადაკვეთილი „საეკლესიო წესებ“-ში. ამ ოდენობის მაგიერ ქართული ეკლესიის საკეთილშობელს გადაუწყვეტია, რომ ხუცესისათვის მხოლოდ თითო შოლტი-ლა უნდა მიეცათ. აქ ერთგვარ დაბრკოლებას მხოლოდ ის გარემოება წარმოადგენს, რომ წილკნელის სარგოს გარიგების წიგნში საწირავად არსად არც ძროხის ტყავი და არც „შოლტი“ მოხსენებული არ არის, საერთოდ ასეთი გადასახადი არა ჩანს. მაგრამ თუ იქ ამნაირი მისაცემელი არ გვხვდება, სამაგიეროდ მასზე უფრო ადრინდელ ძეგლში მკითხველი ამ გვარ ცნობებს იპოვის.

ერწო-თიანეთის სარგოს გარიგების წიგნში „შოლ-ტი-ქალამანი“ შემდეგ სოფელს, — კიდარს, გუგუხს-ჯუარს, ნოკორნას, შიგონასძის ქედს, თორნს და წიაბეთს, — ჰქონია მისაცემლად დაკისრებული, ხოლო ს. ძაგუს უნდა „ცხურის ტყავი მკარი“ გამოეღო. უფრო მეტი მნიშვნელობა სამთავნელის სარგოს გარიგების წიგნის იმ ცნობასა აქვს, რომელშიც ნათქვამია: „რომელიც ხუცესი იყოს და ამისი (ე. ი. სამთავნელის) სამწყსო ეჭიროს და მოკუდეს, თუ შეეძლოს, მართებულის მსახურის საწირავი მიაართვას (სამთავნელს მისმა სახლობამა), უკუეთუ არა, ერთი ტყავი მხარი“-ო (იხ. ამის შესახებ იქვე „გადასახადების სისტემა“).

ზემომოყვანილთაგან ცხადი ხდება, რომ „ტყავი“ ჯერ კიდევ XV ს.-ში საწირავად ითვლებოდა. ანისის 1218 წ. წარწერისა და სამთავნელის სარგოს გარიგების წიგნის ცნობები ერთმანერთისაგან მხოლოდ იმ მხრივ განსხვავდებიან, რომ XIII ს. დამდეგს „ზროზის ტყავი“ ჭირისუფალი მრევლისაგან ხუცისათვის მისაცემ საწირავად ითვლებოდა, XV ს.-ში-კი „ტყავი მკარი“ უკვე ეპისკოპოსისათვის ხელქვეითი გარდაცვლილი ხუცესის ოჯახისაგან მისაცემ საწირავად იხსენიება. ამ მხრივ საუკუნეთა განმავლობაში თვალსაჩინო ცვლილება მომხდარა, მაგრამ ძროხის, ან საზოგადოდ საქონლის ტყავს თავისი დანიშნულება საეკლესიო მისაცემელთა სისტემაში მაინც შეუნარჩუნებია.

ყოველივე ზემონათქვამის შემდგომ, უფრო ადვილი მისახვედრი უნდა იყოს, თუ დანამდვილებით რას ჰგულისხმობდა ეტიფანე კათოლიკოზი, როდესაც ანისის მკვიდრთ და ხუცესთ აგონებდა, რომ მიცვალებულის ჭირისუფალთაგან ხუცესს „სხუაა წაღება ძალისაებრ“ ეძლეოდა ესო. უეჭველია, აქ ისვე იგულისხმება, რასაც შემდეგში ნიშანი ეწოდებოდა, რომლის ძალითაც მწირ-

ველს მიცვალებულის ტანისამოს-სამკაულისა და მოკაზ-
მულობის გარკვეულ ნაწილს აძლევდენ ხოლმე. ამ მისა-
ცემლის ოდენობის თაობაზეც, როგორც ჩანს, ანისის მრევ-
ლსა და მღვდლებს შორის უთანხმოება ყოფილა.
სამწყსოს ეს ნიშანი ეტყობა დიდად მიაჩნდა.

აღსანიშნავია, რომ კათოლიკოზს ეტიფანეს აქაც
მრევლისათვის დაუჭერია მხარი: მას საგრძნობლად შეუმ-
ცირებია იგი და, გარკვეული ოდენობის მაგიერ, ნიშნის
მიცემა შეძლების კვალობაზე დაუწესებია.

იმის გასათვალისწინებლად, თუ რამდენად შეუმსუ-
ბუქდა 1218 წ. შემდგომ საწირავის ტვირთი ანისის ქართ-
ველთა და ქალკიდონიან სომეხთა სამრევლოს, უნდა ტერ-
მინი შოლტი-ს მნიშვნელობა ვიცოდეთ. ეს სიტყვა ქარ-
თულ მწერლობაში ამაზე გაცილებით უფრო ადრინდელ
ძეგლებშია ნახმარი. ნიკორწმინდის XI ს. სიგელში მაგ-
ნათქვამია: „კივშს ზოსქლელისაგან ვიყიდე ვენაკი და მი-
ვეც კარი ა(1), საკნისი გ(3) და ქალამანი შოლტია (1)“-ო
(ქკბი II, 48). XIII—XIV ს. ერწო-თიანეთის სარგოს
გარიგების წიგნშიც ეს ტერმინი ხშირად იხსენიება, საბა-
ორბელიანის განმარტებით შოლტი არის „ტყავის
ნაჭერი გრძლად“ (ლექსიკ.). ხოლო, პროფ. ნ. მარრის
სიტყვით, გურიაში მოხუცებულებს ჯერ კიდევ ჰხსომებიათ,
რომ წინათ მღვდელს აძლევდენ საქონლის ტყავს, რომელიც ორი ტერფის სიგანეზე, შუაზე, უგრძელეს ადგი-
ლას, სიგრძლივ იყო ხოლმე ამოჭრილი (იხ. მისი „Надпись
Епифания, Католикоса Грузии“: И. А. Н. 1910 წ.
გვ. 1436. შენ. 1).

საფიქრებელია, რომ ხუცესისათვის საწირავად ძრო-
ხის მთელი ტყავის მისაცემელი მარტო ანისში-კი არა,
არამედ მთელ მაშინდელ საქართველოშიც იქნებოდა.
„საეკლესიო წესად“ მიღებული. მაგრამ, თუ მერმინდელ
სარგოს გარიგების წიგნებს გადავზინჯავთ, დავრწმუნდებით

რომ, ამ ოდენობის მაგიერ, XIII—XIV ს.-ში „ტყავი მკარი“ უკვე გარდაცვლილი ხუცესის ოჯახის მისაცემლად სწერია ეპისკოპოზისათვის, სოფლის კაცნი-კი მხოლოდ „შოლტი ქალამანი“-ს გამომღებნი ყოფილან (იხ. ერწო-თიანეთის XIII—XIV ს. და სამთავნელის 1459 წ. სარგოს გარიგების წიგნები). ცხადია, რომ ეტიფანე კათოლიკოზის 1218 წ. განკარგულებას საქართველოს სხვა სამრევლოებშიც ამ საეკლესიო მისაცემელის ოდენობის შემცირება მოჰყოლია. მომავალი გვიჩვენებს, თვით საქართველოში საწირავის ოდენობის ასეთი შემცირება უმტკივნეულოდ მოხდა, როგორც კათოლიკოზ ეტიფანეს 1218 წ. განკარგულების ბუნებრივი შედეგი, თუ აქაც მრევლს ამისთვის ბრძოლა დასჭირდა?

თ ა ვ ი მ ე რ თ ხ ე .

ბრძოლა საქართველოს ეკლესიასა და მთავრობას ზორის საეკლესიო მიწების გამო.

§ 1. ეკონომიურ-ფინანსიური კრიზისი საქართველოში
XIII ს. შუა ათეულებში.

როდესაც, მონღოლთა მიერ შემოღებული მართვა-გამგეობისა და გადასახადების წყალობით, მიწა და ქონება სხვადასხვა გამოსალგებლით იმდენათ დაიტვირთა, რომ ამოდენა ტვირთს ვეღარ უძლებდა, ისე რომ მიწის დამუშავება, თუ მთლად საზარალო არა, დამმუშავებლისა და პატრონისათვის თითქმის უნაყოფო შრომად იქცა, რათგან შემოსავლის უუღიდესი ნაწილი გადასახადების გასასტუმრებლად უნდა წასულიყო, მიწამა და უძრავმა ქონებამ, როგორც დავრწმუნდით, თავისი ფასი დაკარგა და

მიწა ამოძრავდა. ვალებით დატვირთული მემამულენი იძულებული იყვნენ უძრავი ქონება, ან თითონვე გაეყიდათ, ან მევალისათვის მიეცათ. ძველი და დიდი საგვარეულოების წარმომადგენელნი ამით გალარიბების კარამდე მივიდნენ: უძრავი, ხშირად დიდი, ქონება ხელითგან ეცლებოდათ და თითქმის უმიწაწყლოდ, ან მცირე ქონების პატრონად-ღა უნდა ქცეულიყვნენ.

ამ საშინელი ქონებრივი განსაცდელის დროს, რომელიც, როგორც ვნახეთ, ფართოდ იყო მოდებული და აზნაურთა წოდებას, მეტადრე მის უმოხელეო წრეს, სრულ განადგურებას უქადდა, ამ მწვავე კრიზისის შენელებისა და მძიმე მდგომარეობის შემსუბუქების წადილი და აზრი ბუნებრივად უნდა დაბადებულიყო, როგორც თვით დაზარალებულთა წიაღში, ისევე საქართველოს მთავრობის წრეშიც, რათგან ეს განსაცდელი უცხოეთესლთა ბატონობის შედეგი იყო და მოწინავე წოდების გალარიბება, მაშინდელი სახელმწიფო და სოციალური წესწყობილების გამო, სახელმწიფოსათვისაც ფრიად მნიშვნელოვან და დამაფიქრებელ გარემოებად იყო მიჩნეული.

ქვეყნის ამ საერთო გაჭირვების დროს, მონღოლთა წესების წყალობით, განსაკუთრებული უპირატესობა, შეუვალობა, მხოლოდ ეკლესიასა და საეკლესიო საკუთრებასა ჰქონდა მინიჭებული. თუ ამასთანავე გავიხსენებთ, რომ საეკლესიო დაწესებულებათა ქონებას საქართველოს მეფეთაგანაც ყოველგვარი გადასახადების შეუვალობაც ჰქონდა შერჩენილი, მაშინ ცხადი შეიქმნება, რომ მაშინდელი საქართველოს გასაჭირში მყოფი ყველა წრეები ეკლესიის დაწესებულებათა მესვეურებისა და მათი ყმების ამ უპირატესობითა და შეუვალობით შექმნილს ქონებრივ კეთილდღეობას, რა თქმა უნდა, შურის თვალით დაუწყებდნენ ყურებას. ზოგს მათგანს, მეტადრე, რასაკვირველია, ეკლესიისათვის ოდესღაც გადაცემულ მამულების უკვე დიდ

გაჭირვებაში ჩაცვივრულ შემწირველთა შთამომავლობას, ქონებრივი მდგომარეობის ასეთი განსხვავება შესაძლებელია დიდ უსამართლოებადაც-კი ჩაეთვალა.

ყველა ყალბანს, სხვა მოვალეობასა და ხარკს იხდიდა, ყველა სახელმწიფო გადასახადების გამომღები იყო, ეკლესიას გარდა. მისი შეუვალობა გაჭირვებაში ჩავარდნილ საქართველოს სახელმწიფო საქურჯლესაც და სალაროსაც და დანარჩენ მცხოვრებთაც მძიმე ტვირთად აწვებოდა.

მართალია, როგორც ქვევით აღნიშნული იქნება, საქართველოს მთავრობისაგან ნახმარი ღონისძიება, შეუვალობით მოსილს საეკლესიო მიწებს-კი არ ეხებოდა, არამედ სწორედ შესავალს, ე. ი. ისეთს, რომელიც გადასახადებისაგან განთავისუფლებული არ იყო. მაგრამ ჯერ ერთი ეკლესიის ქონება საეროსთან შედარებით, სუბუქად იყო დაბეგრილი, მეორეც ის, რომ ეკლესია მონღოლთა ბატონობის ყველაზე უფრო მძიმე ტვირთისა, ყალბობისაგან, თავისუფალი ყოფილა. ამ გაჩემოებას ისიც ცხადჰყოფს, რომ ეკლესიის წარმომადგენელნი, როგორც დავრწმუნდებით, ყალბობის მოხდის თანახმანი იყვნენ, ოღონდ გაცემული ქონება კვლავ ეკლესიას დაჰბრუნებოდა.

ულუ-დავითის-დროინდელი საეკლესიო კრების მონაწილეთა მოწმობითაც ჩანს, რომ ამაზე მაშინ ლაპარაკიცა და დრტვინვაც ყოფილა. მართალია ასეთი მსჯელობა მათ უსამართლოდ მიაჩნდათ,— „**ნუცა ვინ ყალბობის მიზეზს შემოიღებს-**“ო (აქვე),— მაგრამ ამას მათი მოწინააღმდეგენი, რასაკვირველია, არ დაეთანხმებოდნენ. ამავე კრების წევრები ადასტურებენ, „**რომე მრავალნი კადრობენ უამისა ძნელბედობასა და საჭიროებასა-**“ო (აქვე).

§ 2. მთავრობის ღონისძიება ამ ქრიზისის შესაწავლად, მისი არსება, დანიშნულება და უფლებრივი საფუძველი.

იმ საშინელი კრიზისის შესამსუბუქებლად, რომელიც მაშინდელ საქართველოს, უმთავრესად მის ამიერ ნაწილს, მონღოლთა ბატონობისა და საფინანსო სისტემის წყალობით თავს დაატყდა, საქართველოს მთავრობას ერთი საშუალებისათვის მიუმართავს, რომელიც საქართველოს ეკლესიის მესვეურთ თავის იურიდიულ და ქონებრივ უფლებათა შელახვად მიუჩნევიათ. უფრო მეტის თქმაც შეიძლება: საეკლესიო წრეებში მთავრობისაგან ნახმარი ღონისძიება მიჩნეული იყო „შლად საყდართა საეპისკოპოზოთა“ და „მონასტერთა“, ესე იგი ეკლესიათა რღვევადა და ყველა საეკლესიო მამულების თითქოს მიტაცებადა სთვლიდნენ. მაგრამ ასეთი ბრალდება უეჭველია ვნებათაღელვითა და მოწინააღმდეგესთან საბრძოლველ საშუალებათა გაურჩევლობით იყო წარმოშობილი.

ნამვილად-კი საქართველოს მთავრობისაგან საეკლესიო ქონებითგან დაზარალებულებზე მართო იმ ნაწილის გაცემა იყო ამ გაჭირვების შემანელებელ ღონისძიებად განზრახული, რომელიც ეკლესიას საქართველოს მეფეთაგან ოდესმე შეწირულებად ჰქონდა მიღებული. ეს საშუალებაც მხოლოდ საეპისკოპოზო საყდრებისა და მონასტრების შეწირულ ქონებას შეეხო. ეს ღვით საეკლესიო კრების მოხსენებითგანაც ნათლად ჩანს და ჟამთააღმწერელის სიტყვებითაც მტკიცდება. საეკლესიო კრების მონაწილენი ულუ-დავითს ეკითხებოდნენ: განა წინათ-კი არ ყოფილა საქართველოში დიდი გაჭირვება, მაგრამ რატომ ეს „მიზეზი არავინ კადრა საყდართა ქუეყნის ქონებას და დარღუევის მნებებელმან“-ო: საეკლესიოდ შეწირული ქონების წინანდელ მეფეთაგან გაცემულობის

საბუთები არავის აქვს: „რომელსა დიდებულსა, ანუ აზნაურსა, ანუ დარბაზის ერსა, ანუ გლეხსა სიგელი თქუენთა გუართაგან ბოძებული [აქუს] და, თუ ვის აქუს, არავინ დაჰმაღავს,—რად არავინ გამოაჩინა, რამე საყდართა სოფელი ვის ზედა გაცემული იყოს და ეწეროს თვინიერ ამისისა, რომე თქუენ გაგიცემიან და გაგიბოძებიან სიგლითა“—ო (აქვე).

უამთააღმწერელიც რომ ულუ-დავითზე ამბობს: „იწყო შლად საყდართა საეპისკოპოსოთა, რომელნი სანატრელთა მეფეთა შესავალნი სოფელნი მიენიჭნეს, გასცემდა, — ეგრეთვე მონასტერთა“—ო (* 851, გვ. 696), ისტორიკოსის ეს უკანასკნელი ცნობა ცხადყოფს, რომ საქართველოს მთავრობისაგან გამოყენებული ღონისძიება მეფეთაგან საყდრებისა და მონასტრებისათვის ყველა შეწირულ მამულებს-კი არ ეხებოდა, არამედ მხოლოდ ისეთებს, რომელნიც „შესავალნი“ იყვნენ. ამგვარად ყველა მეფეთაგან შეწირული „შეუვალობის“ მქონებელნი და კერძო პირთა ყველა შეწირული მამულები ხელუხლებელი რჩებოდნენ და საყდართა და მონასტერთა „შლა“-ზე ლაპარაკი მხოლოდ გაბოროტებული მოწინააღმდეგის დაუზოგველი ბრძოლის წარმოების გამომყდავენებლად უნდა იქნეს მიჩნეული.

საეპისკოპოსო საყდრებისა და მონასტრებისათვის შეწირული, როგორც ეტყობა, მარტო მოწინავე წოდებისათვის-კი არ გადაუციათ, არამედ აგრეთვე დარბაზის ერთა და გლეხებზეც. ამას ის გარემოება გვაფიქრებინებს, რომ საეკლესიო კრება ულუ-დავითს ეკითხებოდა: „რომელსა დიდებულსა, ანუ აზნაურსა, ანუ დარბაზის ერსა, ანუ გლეხსა სიგელი თქუენთა გუართაგან ბოძებული [აქუს] და, თუ ვის აქუს, არავინ დაჰმაღავს,—რად არავინ გამოაჩინა, რამე საყდართა სოფელი ვისზედა გაცემული იყოს და ეწეროს თვინიერ ამისასა, რომე თქუენ გაგიცემიან და გაგიბოძებიან სიგლითა“—ო.

საქართველოს მაშინდელი ეკონომიური და ფინანსიური კრიზისის შესამსუბუქებლად შემოშავებული გაზირთა-უპირველესის ეს გეგმა საქართველოს მთავრობას, ერთის მხრით, უძრავი ქონების ახალ ფონდს უქმნიდა, მეორეს მხრით, ამ მამულების ერისკაცებზე გაცემით სახელმწიფო საჭურჭლე-სალაროს შემოსავლის ახალი ერთდროულიცა და ყოველწლიური წყაროც უჩნდებოდა: წინათ თუ ეს საყდარ-მონასტრებისათვის შეწირული მიწები სახელმწიფო ხაზინას არას ჰმატებდენ და ჰმიტომ სამეფოსათვის ფინანსიურად საზარალო იყვნენ, ეხლა იმას გარდა, რომ ამ მიწების გაცემისას ერთდროულად ფული უნდა შემოეტანათ, მიწების მიმღებნი ყოველწლიურად მონლოლთათვის განკუთვნილი ხარკის, ყალანის, გადახდას გარდა, ყველა სახელმწიფო გადასახადების მთლიანად გამოღებასაც კისრულობდენ. ეს ცხადად ჩანს საეკლესიო კრების იმ წინადადებითგანაც, რომელსაც მეფე და საქართველოს მთავრობა უნდა დაერწმუნებინა, რომ ამ მიწების ისევე ეკლესიის ხელში დაბრუნება და დატოვება სახელმწიფოსათვის ფინანსიურად საზარალო არ იქმნებოდა.

შეეძლო, თუ არა, მეფეთაგან ეკლესიისათვის დროთა განმავლობაში შეწირული შესავალი მიწების სხვებზე გაცემის დროს, ულუ-დავითსა და მის მთავრობას თავისი მოქმედება, ფინანსიური თვალსაზრისით აუცილებლობის მოსაზრებას გარდა, იურიდიულად, სამართლის თვალსაზრისითა და დებულებითაც გაემართლებინა? საეკლესიო წრეები და კრება, როგორც შემდეგ დავრწმუნდებით, სრულ უკანონობად, სხვის ქონების მითვისებადა და მძარცველობად აცხადებდენ. მაგრამ საქართველოს მთავრობის მტკიცე პოზიცია ამტკიცებს, რომ ის ამის შესახებ სულ სხვა აზრისა იყო და სხვანაირად მსჯელობდა.

ქართული სამართლის თანახმად, მეფის ყველა განკარგულებას ძალა მხოლოდ მის სიცოცხლის დროსა და

განმავლობაში ჰქონდა. მისი სიკვდილის შემდგომ მისგან მინიჭებულ უბირატესობასა და წყალობას მხოლოდ იმ შემთხვევაში შეიძლება ძალა შერჩენოდა, თუ ტახტზე ასული მისი მომდევნო მეფე ამას დაამტკიცებდა, თუ არა-დაეს წყალობა, ან განკარგულება გაცუდებულად და გაუქმებულად ითვლებოდა. ამ გარემოებით აიხსნება, რომ სახელმწიფო ტახტზე ახლად ასულ მეფესთან გარდაცვლილი მეფის წყალობისა, შეწირულობისა და სხვა გვარი წიგნები მოჰქონდათ ხოლმე განსაახლებლად და დასამტკიცებლად. ვინც ამნაირ საბუთებს არ განაახლებინებდა, წინათ მიღებულ უბირატესობას და უფლებას ჰკარგავდა. ამგვარად შემწირველის მემკვიდრის ნებაყოფლობა იყო საჭირო, რომ შეწირულებას თავისი ძალა შეჰრჩენოდა (იხ. ამის შესახებ ჩემი „ქლი სამართ. ისტორია“-ში, წიგნი II, 2 ნაკვ., გვ. 409—411 და 437—438).

საფიქრებელია, რომ ულუ-დავითმა და საქართველოს მთავრობამ თავის ფინანსიური გეგმის განხორციელებისათვის კანონიერი მოქმედების თვისების მისანიჭებლად, ვითარცა მის წინაპართაგან შეწირული მამულების მემკვიდრემა და პატრონმა, სწორედ ამის უფლებით ისარგებლა. ამ აზრს თვით გაცემული მამულების ახალ მფლობელთა ის სიტყვებიც ადასტურებენ, რომლითაც მათ მიღებული მამულების უკან დაბრუნების ეკლესიისაგან მოთხოვნის უკანონობა დაუსაბუთებიათ: ეკლესიის მესვეურთათვის უბასუხნიათ — „**მქონებელი და მნებებელი საყდართა და მონახტერთა საქონებელთა ქონეჲისაჲ პატრონი არ დაგუადებინებს**“ და თქვენ რა უფლებით გვთხოვთ პატრონისაგან ამ გადმოცემულ ქონებათა თქვენთვის უკან დაბრუნებასაო.

მაშასადამე, საქართველოს მთავრობის მოქმედება, მისი ფინანსიური გეგმისა და ღონისძიების განხორციელების დროს, იურიდიულად არას გზით სხვის ქონების

მითვისებადა და გაფლანგვად არ შეიძლებოდა მიჩნეული ყოფილიყო. ეპისკოპოზებსა და მონასტრებს ამის საპასუხოდ უფლება ჰქონდათ მხოლოდ ის ალაპები და სახსენებელი მოესპოთ, რომელიც ამ გაცემული ქონების პირვანდელ შემწირველთაგან დაწესებული იყო. ქართული სამართლის თვალსაზრისით მათ ამაზე ბეტის არაფრის თქმა არ შეეძლოთ. სარწმუნოებრივი და ზნეობრივი თვალსაზრისით-კი სათქმელად ბევრი მოსაზრების მოყვანის საშუალება ჰქონდათ და ამით აიხსნება, რომ საეკლესიო კრებას თავის მოხსენებაში საცილობელი საკითხის სწორედ ამ მხარისათვის მიუქცევია ყურადღება და საბუთად გამოუყენებია კიდევაც.

§ 3. ამ სოციალურ-ეკონომიური გზებისა და ღონისძიების თაოსანის ვინაობა.

მონღოლთა-დროინდელს ქართველ ისტორიკოსს აღნიშნული არა აქვს, თუ მიწის ამოძრავებისა და დაკარგვით გაღარიბებულთა ქონებრივი მდგომარეობის გასაუმჯობესებლად პირველად ვის მოუვიდა აზრად, რომ წინანდელ მეფეთაგან მონასტრებისათვის შეწირული მიწები საეპისკოპოზო საყდრებსა და მონასტრებს ჩამოჰრთმეოდათ და გაჭირვებულ ოჯახებს გადასცემოდათ, მაგრამ ამ სოციალ-ეკონომიური გეგმისა და ღონისძიების ავტორი ულუ-დავითის-დროინდელი საეკლესიო კრების ძეგლისწერაშია მოხსენებული. ამ კრების მონაწილენი აღშფოთებით ამბობენ: „ღმრთისათუას შეწირულთა ადგილთა ვაზირი, მნებებელი, მაწუეველი და მაქნეველი გაცემისაი, ვითამცა არა ღმრთისაგან რისხვეულ იქნა“-ო (აქვე). აქეთგან ცხადი ხდება, რომ შეწირული მიწების გაღარიბებულ მცხოვრებლებზე გაცემის „მნებებელი“, „მაწუეველი“ და „მაქნეველი“ თვით ვაზირი ყოფილა.

საეკლესიო კრებას მისი ვინაობა, უეჭველია, მორიდებით არ დაუსახელებია, მაგრამ მისი სახელი მეფესაც და ყველა იმდროინდელ ქართველებს ისედაც კარგად ეცოდინებოდათ.

რაკი, ქართული სახელმწიფო სამართლის თანახმად, საეკლესიო საკითხები ვაზირთა ყოველთა უპირველესა და მწიგნობართ-უხუცესს ქონდა ჩაბარებული (იხ. ამის შესახებ ჩემი „ქლი სამართლის ისტ.“ წ. II, 1). ამიტომ ზემომოყვანილ ცნობაში ცხადია ვაზირთა-უპირველესი უნდა იგულისხმებოდეს. მაგრამ, ამავე ქართული სამართლის მიხედვით, მამულის შეწყალების წესით გაცემის, ან ბოძების დროს უეჭველად სამხედრო საქმეების ვაზირს, ამირსპასალარსაც, უნდა მიეცა თავისი დასტური. ამიტომ ამ საქმეში ამირსპასალარის მონაწილეობაც უნდა ვიგულისხმოთ.

ულუ-დავითის მეფობაში, რასაკვირველია, ერთი მწიგნობართ-უხუცესი და ვიზირთა-უპირველესი არ იქნებოდა და არ იყო, მაგრამ მათ შორის იმ დროისათვის ესოდენ გაბედული გეგმა და მოქმედება ყველაზე მეტად ბასილ ჭყონდიდელ-უჯარმელს შეჰშვენის, რომელიც, ქართველი ქამთააღმწერლის სიტყვით, იმდენად თამამად მოქმედობდა, რომ „იწყო საურავთაცა ქმნად თვინიერ მეფისა კითხვისა“ და რომელმაც „მეფისა იმერთ ყოფასა შინა დიდად აწყინა სეფეთა ქვეყანათა“ (* 846, გვ. 691), ხოლო შემდეგ „ჩოკანიცა აღიკადა“, ე. ი. მონაზონობას თავი დაანება, საერისკაცო ტანისამოსი ჩაიცვა და „მთავრობა მიიტაცა“-ო (იქვე * 867, გვ. 712). ეს ის ბასილი ვაზირთა-უპირველესია, რომელიც სხვათა შორის არსენი ჭყონდიდელი მთავარეპისკოპოზის მგელა აბულხოტრისძისადმი მიცემულს დაწერილს ამტკიცებდა და თავის თავზე ამბობდა: „დაწერილისა ამისა მეცა დამამტკიცებელი ვარ უღირსი ბასილი ჭყონდიდელი მწიგნობართ-უხუცესი და

პროტიპერტიმოსი, მტკიცე ყოს ღმერთმან და შემცვალბელთა ამისთა შერისხვითა მისცეს სასჯელი“-ო (საისტ. მოამბე, 1925 წ. II, 132).

მაგრამ ჩვენ რომ საეკლესიო კრების ძეგლისწერაში მოხსენებული ვაზირისა და ბასილი ვაზირთა-უპირველესისა და მწიგნობართ-უხუცესის ჭყონდიდელ-უჯარმელის ერთდაიგივეობა დამარწმუნებლად ვიცნათ, ამისთვის წინასწარ უნდა როგორც საეკლესიო კრების, ისევე ბასილის მწიგნობართ-უხუცესობის ზეობის დრო ვიცოდეთ. თუმცა, საუბედუროდ, არც ერთი ამ თარიღთაგანი შენახული არ არის, მაგრამ „ქართული სამართლის ისტორია“-ში (იხ. წიგნი I, წყაროების შესახები თავი) უკვე გამორკვეული მაქვს, რომ ეს საეკლესიო კრება 1263 წ. ახლო ხანებში უნდა მომხდარიყო და მაშინვე უნდა იყოს კრების ეს მიმართვაც დაწერილი.

ეხლა ვაზირის ვინაობის საკითხს რომ შევეხოთ, ჟამთააღმწერელს ბასილი ჭყონდიდელისა და უჯარმელის შესახებ ნათქვამი აქვს, რომ, ბერქა ყაენის მოსალოდნელა შემოსევის მოსაგერიებლად, ილხანებმა „თეთრსა წყალსა ზედა ლობე შეკრეს და მუნ იზამთრიან, ვითარცა მითქუამს. ხოლო, ვითარცა ამათ საქმეთაგან უცალო იქმნა მეფე ულუ-დავითი, „განდიდნა ბასილი ჭყონდიდელი და უჯარმელი“ და სხვადასხვას, უკვე ზემომოყვანილ თვითნებითს მოქმედებას მიჰყო ხელიო (*841, გვ. 691). რათგან მონღოლებმა ამ ლობის, ანუ „სიბას“ აგება 1263 წ. შემოდგომას დაიწყეს, ამიტომ ბასილი ვაზირთა-უპირველესის განდიდების დასაწყის თარიღად სწორედ 1263 წ. უნდა მივიჩნიოთ. მაგრამ, რაკი ბასილი ჭყონდიდელ-უჯარმელის დამოუკიდებელი მოქმედების მიზეზად ულუ-დავითის სიბაზე გამგზავრება და ზამთრის იკატარება დასახელებული, ასეთი თვითნებობა-კი მეფის პირველსავე გამგზავრების დროს ვერ გამომჟღავნდებოდა,

ამიტომ, ამ დასაწყის წელითგან მოყოლებული, რამდენსამე ხანს მაინც უნდა გაეგლო, სანამ ულუ-და-ვითს მისი ვაზირთა-უპირველესის ქცევა მოთმინებითგან გამოიყვანდა და განარისხებდა. ამას ისტორიკოსის სიტყვებიც — „ვითარ ამათ საქმეთაგან უცალო იქმნა მეფე“-ო — გვაფიქრებინებს. მრავლობითი რიცხვი მეფის არაერთგზისი გამგზავრების გამომხატველი უნდა იყოს.

უამთაალმწერლის მოთხრობის თანმიმდევროების მიხედვით, ბასილი ჭყონდიდელ-უჯარმელის სიკვდილად დასჯა თითქოს 1264 წ. უნდა ვიგულისხმოთ, რათგან ამ აშბავს სწორედ 1264 წ. შემოდგომის სიბაზე მორიგე გამგზავრების შესახები ცნობა მოსდევს (იქვე * 846—847, გვ. 692). მაგრამ აქაც, როგორც არა ერთგან სხვაგანაც, შესაძლებელია ჩვენ ისტორიკოსს ქრონოლოგიური წესრიგი მთლად დაცული არა ჰქონდეს და შესაძლებელია ბასილი ჭყონდიდელისა და ვაზირთა-უპირველესის განდიდების აშბავის აღნუსხვას სისრულისათვის მისი მერმინდელი საბოლოო ბედილბალიც ჰქონდეს ზედ დართული.

ბასილის თვითნებური ქცევის დასაწყისი უამთაალმწერელს მთლად სისწორით თითონაც გათვალისწინებული არ უნდა ჰქონდეს და მის მოთხრობას ამ ადგილას სრული ზედმიწევნილობა არ ატყვია. ამას ის გარემოებაც ამტკიცებს, რომ ჯერ ნათქვამი აქვს, რომ მეფის დაუკითხავად მოქმედება ვაზირთა-უპირველესმა მას შემდგომ დაიწყო, რაც ულუ-დავითი იძულებული შეიქმნა მონღოლებს ყოველწლიურად თეთრი-წყლის სიბაზე გაჰყოლოდა, მაგრამ რამოდენიმე სიტყვის შემდგომ თვითვე უმატებს: ბასილმა „მეფისა იმერთ ყოფასა შინა დიადი ეწყინა სეფეთა ქვეყანათა, რამეთუ ვითარ თვსთა ჰხედვიდა“-ო (* 846, გვ. 691). ამ სიტყვებითგან ისე გამოდის, რომ ბა-

სილ მწიგნობართ-უხუცესს თვითნებური მოქმედება გაცილებით ზემომოყვანილ თარიღზე უწინარეს დაუწყია, სახელდობრ უკვე 1260 წელს.

ყველა ზემონათქვამითგან ცხადი ხდება, რომ, როგორც ულუ-დავითისაგან საეკლესიო მიწების გაცემა, ისევე ბასილ ვაზირთა-უპირველესის დამოუკიდებელი მოქმედება ერთსა-და-იმავე დროს, მონღოლთა საქმეებისა და მძლავრებისაგან მეფის „სიბაზე“ სიარულით გამოწვეული მოუცლევლობის დროს დაწყებულა. აქ მაშასადამე ორს ერთი-და-იმავე-დროინდელს მოვლენასთანა გვაქვს საქმე. ხოლო, თუ იმ გარემოებასაც გავითვალისწინებთ, რომ ბასილ ვაზირთა-უპირველესს თვითნებური მოქმედების გაჩაღება და განდიდება, უამთა ა ლ მ წ ე რ ე ლ ის სიტყვით, იმის წყალობით შესძლებია, რომ მეფე დავითს, მონღოლებთან ერთად სიბაზე ყოველწლიურად გალაშქრების გამო, საქართველოს სახელმწიფო საქმეებისათვის აღარ სცალოდა, თუ ისტორიკოსის ზემომოყვანილი ცნობა სამართლიანია, გამოდის, რომ საეკლესიო მიწების გაცემისათვის იმდენად ულუ-დავითი არ უნდა ყოფილიყო პასუხისმგებელი, რამდენადაც მისი კანონიერი მოადგილე, საქართველოს მთავრობის თავმჯდომარე, მწიგნობართ-უხუცესი და ვაზირთა-უპირველესი. საეკლესიო კრებაც, როგორც დავრწმუნდებით, საქმის ნამდვილ ვითარებას თავის ძეგლისწერაში სწორედ ასევე გვისურათებს. მაშასადამე, საფიქრებელია, რომ საეკლესიო მიწების გაცემის თაოსნობა, თუ აქტიური მონაწილეობა ბასილ ვაზირთა-უპირველესს უნდა ჰკუთნებოდა.

§ 4. მთავრობის მოქმედებით გამოწვეული საეკონომიკური ვითარების გაუმჯობესება და ბრძოლა მის გასაქარწყლებლად.

სოციალ-ეკონომიური კრიზისის შესამსუბუქებლად განკუთვნილს საქართველოს მთავრობის ამ ღონისძიებას ქართული ეკლესიის მესვეურნი, რა თქმა უნდა, გულხელდაკრეფილნი არ დაჰხვედრიან, არამედ, პირიქით, წინააღმდეგობის გაწევასაც და ბრძოლასაც შეუდგენ, მაგრამ ფრთხილად და მარჯვედ მოფიქრებული საშუალებით. ჯერ თურმე საუკეთესო საბრძოლველ იარაღად დაკრულვა მიუჩნევიათ, მაგრამ მთარგობა-კი არა, არამედ მხოლოდ საეკლესიო მიწების მთავრობისაგან მიმღები შეუჩვენებიათ.

ქართული სახელმწიფო სამართლის თანახმად, დაკრულვას უნდა სახელმწიფო ხელისუფლების მხრივაც დაკრულვილის „შერისხვა“ მოჰყოლოდა. მას მოქალაქობრივი უფლებები უნდა წარჰთმეოდა: მამული ჩამოჰრთმეოდა და „ლაშქართა შიგა“ აღარ ყოფილიყო შეშვებული, ე. ი. თავის სამშობლოთგან უნდა გაწბილებული განედევნათ.

ეს იარაღი ეკლესიის მესვეურთათვის იმითაც იყო მარჯვე და ხელსაყრელი, რომ დაკრულვის მიზეზად შესაძლებელი იყო სულ სხვა გარემოება ყოფილიყო გამოცხადებული, რომ საქართველოს მთავრობას საბუთი არ ჰქონოდა, მღვდელმთავართა ასეთს მოქმედებაში თავისი თავის შეურაცხყოფა შეემჩნია, შედეგად-კი ამ დაკრულვას სწორედ ის უნდა მოჰყოლოდა, რაც ეკლესიას სწადდა: ეკლესიისათვის შეწირული მიწის მიწლებს ყველა მამულე-ბი ჩამოერთმეოდა და ლაშქრითგანაც გაძევებული იქმნებოდა. ასეთი სასჯელი იმდენად მკაცრი იყო, რომ სხვებს თავიანთი ქონებრივი მდგომარეობის „გაცემული“ საეკლესიო მიწებით გამოკეთების წადილს, სამღვდელოების აზრით, სამუდამოდ დაუკარგავდა.

ქართული ეკლესიის მესვეურთ ამ საშუალებისათვის მიუმართავთ კიდევაც, მაგრამ, როდესაც დაკრულვილი-სათვის ჯვარისწერაზე და, უეჭველია, სხვა საიდუმლოება-თა ასრულებაზე მღვდელმსახურთ წერისაებრ უარი უთქვამთ, მათ ეკლესიის ასეთი მოქმედება, როგორც ეტყობა, საეკლესიოდ შეწირული, მაგრამ „გაცემული“ მიწის მი-ღებით გამოწვეულ შურისძიებად მიუჩნევიან და მღვ-დელმთავართა მსჯავრი, ვითარცა უსამართლო, სამეფო კარზე განუსაჩივრებიათ. უეჭველია, საჩივართან ერთად მათ მთავრობისადმი მირთმეულ წერილობითსა, თუ სიტყ-ვიერ განცხადებაში ეს თავიანთი ეჭვი და რწმენაც-კი სა-განგებოდ აღნიშნული ექმნებოდათ.

საქაროველოს მთავრობასაც, როგორც ჩანს, დაკ-რულვილ მოჩივართა ეჭვები და რწმენა, სადაც-კი ასეთი ეჭვისათვის რაიმე საფუძველი არსებობდა, გაუზიარებია: დადებული სასჯელი უსამართლოდ მიუჩნევიან, დაკრულ-ვილთა მოსარჩლეობაცა და დაცვაც დაუწყია. ამ გარე-მოებას თვით საეკლესიო კრების მონაწილენიც აღიარებენ და მეფე ულუ-დავითისადმი წარგზავნილ მოხსენებასა და მუქარაში სხვათა შორის ნათქვამი აქვთ: წინათ ასეთი წე-სი იყო, რომ „ვინცავინ დაკრულვილა, რადთაცა მიზეზი-თა და საქმითა, თქუნენ (ე. ი. საქართველოს მთავრობის) მიერცა შერისხულა, მამული დასჭირვია და ლაშქართა შიგან არ შეშვებულა“, ეხლა-კი, „აწ, თუ ვის დავჭკრუ-ლავთ, გამოაჭენებს თქუნენს დარბაზსა და თქუნთა ვა-ზირთა მოჭმართებს, ბრძანებასა და კაცს უბოძებთ «ჯუა-რი დასწერე»-ო, გაწყრომისა და ავად გაკდის ნაცვლად“-ო.

ყოველთვის ჰშველოდათ, თუ არა, მთავრობის გამო-ქომაგება დაკრულვილთ, არა ჩანს, მაგრამ იქ, სადაც დაკ-რულვილის სარწმუნოების წინაშე ბრალეულობის დამტ-კიცება ასე-თუ-ისე შეიძლებოდა, ეკლესიის მესვეურნი ალბად უკან არ იხევდენ. მაინც, რასაკვირველია, მღვდელთ-

მთავართ, მონღოლთა ბატონობის ამ ხანაში, ულუ-დავითის დროს, როდესაც წინანდელი ზნეობრივი საფუძველი შეირყა და ცხოვრება უკვე ძირიანად აფორიაქებული იყო, მარტო ამ თავიანთი იარაღით, მთავრობის დაუხმარებლივ, ბრძოლის მოგება არ შეეძლოთ. პირიქით, სოციალ-ეკონომიური კრიზისის შესამსუბუქებლად საქართველოს მთავრობის მხრით ასეთი ღონისძიების გამოყენება სხვებსაც მაგალითს აძლევდა. შესაძლებელი იყო, როგორც თანამედროვე, ისევე მომავალ თაობათა შორისაც, მიმბაძველები გამოსჩენოდნენ: განა კერძო პირთა შენაწირვეი მიწები-კი ეკლესია-მონასტრებს ცოტა ჰქონდა?

სწორედ ამიტომ არის, რომ კრების მონაწილენი ულუ-დავითს ეკითხებოდნენ, თუ თქვენ თქვენივე წინაპრების საბუთებს არ ასრულებთ და ეკლესიის შელახულ უფლებებს არ აღადგენთ, სხვას ვის-ღა უნდა მივმართოთ, ანდა განა ამის შემდგომ თქვენი სიგლების დარღვევას-კი ვინმე მოერიდებაო: „თუ თქუნესა მეფობასა შინა არ შეჰკაზმავთ საყდართა და მონასტერთა და არა უბოძებთ კელთა მათთა საქონებელთა, ვინმცა დაუურვა, ანუ ვინმცა არა ჰკადრა თქუნეთა სიგლებ-ნიშნებთა გატეხაჲ“. თქვენ უნდა იცოდეთ, რომ ამაზე უმძიმესი ცოდვა არაფერია, როგორც „ცოდვისა სახედ და იგავად დადებაჲ მომავალთა და ყოფადთა ჟამათა და კაცთათუის მისათხრობელ-მოსაკსენებლად“-აო.

ეკლესიისათვის შეწირული მიწების ჩამორთმევა და ვაცემა რომ უკვე ამ დროს მარტო მთავრობის საქმე აღარ იყო და კერძო პირებიც, შემწირველთა მომდევნო შთამომავლობა და ნათესაობაც, ამავე გზას დასდგომიან, ამას კახა მეჭურჭლეთ-უხუცესის 1259 წ. რკონის სიგელში მოყვანილი სიტყვებიც ცხად-ჰყოფენ: „**თუ ვინ ამისი მომშლელნი გამოვიდეს, ანუ შვილი, ანუ ძმა, ანუ მოყუასი, ანუ ყუთლუარსლან ვითარ ყო და ვითა ქირშიშ ელარიონს**

უყო, თუ აბნაზთა (ე. ი. საქართველოს) მეფეთა წარიკითხონ ესე ჩემი დაწერილი და მათ არა მისაბიონ (ე. ი. დამტკიცებით დამეხმარონ), მათ ჰკითხოს ღმერთმან, დავინ ჩემისა გუარისა სხუაი იყოს, თუ მან არ მისაბიონს, მასცა უგმია ღმერთი“-ო (ქკბი II, 136). მაშასადამე, დიდგვარიან აზნაურთაგან 1259 წ.-ისათვის ორს, ყუთლუარსლანს (რომელიც საფიქრებელია თამარის-დროინდელი ცნობილი პირი არ უნდა იყოს) და ქირშიშს თავიანთი წინაპრების შეწირულობის დარღვევით უკვე გაუთქვამთ სახელი და ასეთ საქციელს იმდენად უკვე შესჩვევიან, რომ კახას აღარავინ ეგულეობდა, ვისაც მომავალში ასეთი საქმის ჩადენა არ შეეძლოს: თვით საკუთარ ძმაზე და შვილზეც-კი, რომლის შეძენის იმედი მას ჰქონდა, კახას ამ მხრივ ეჭვი გულითგან ვერ ამოუშლია!

როდესაც ეკლესიის მესვეურნი გაცემული მიწების მფლობელებს ამ უძრავი ქონების უკან დაბრუნებას სთხოვდენ, ისინი თურმე ცივსა და გადაჭრილ უარს ეუბნებოდენ. საეკლესიო კრების მონაწილეთა სიტყვით მათ ასეთი პასუხი მიუღიათ: „თუით პირად და ზედაით-დაღმა ამას გუეუბნებიან, «მქონებელი და მნებებელი საყდართა და მონასტერთა საქონებელთა ქონებისაი პატრონი არ დაგუადებინებს და არცა წაგუიღებს, რომელსა სიგლითა უბოძებია,— და თქუნ არ დაგიდებთ და არცა გუემართლებით დადებინებასა,— ქრთამსა მოგცემთ»-ო (იქვე).

ამ ცნობითგან ჩანს, რომ გაცემული საეკლესიო ქონების ახალ მფლობელთა საბუთიანობა იმ დებულებაზე ყოფილა დამყარებული, რომ, რაკი წინანდელ მეფეთაგან საყდარ-მონასტრებისათვის შეწირული მიწების მზრუნველი მეფე ულუ-დავითი, ვითარცა კანონიერი მემკვიდრე, ამასთანავე მათი პატრონიც, მქონებელიცა და მნებებელიც, რომელმაც ეს ოდესღაც საყდარ-მონასტრებისათვის შეწირული ქონება მათ სიგლით უბოძა, ამ მიწების უკან

დაბრუნებას არ თხოულობდა, ეკლესიასაც უკვე უფლება აღარა ჰქონდა, რომ მათგან ამ გაცემული მიწების დაბრუნება მოეთხოვა. ამ მსჯელობითგანა ჩანს, რომ მეფისა და საქართველოს მთავრობის განკარგულებით საყდარ-მონასტრებისათვის ჩამორთმეული და გადაცემული მიწების უფლების მქონებლად მხოლოდ მეფე და ამ მიწების თავდაპირველი მფლობელნი მიაჩნდათ და ფიქრობდენ, რომ მათი უკან დაბრუნების მოთხოვნაც მარტო მათვე შეეძლოთ.

ამგვარად მათი პასუხი მოკლედ ასე შეიძლება გამოითქვას: თუ საყდარ-მონასტრების მესვეურთ გაცემული მამულებისა და ქონების უკან დაბრუნების სურვილი ჰქონდათ, უნდა იმავე სახელმწიფო ხელისუფლებისათვის მიემართათ, რომელმაც ეს მიწები გასცა. მაგრამ ეს იყო რასაკვირველია ფორმალ-უფლებრივი პასუხი და, თუ გაცემული მიწების პატრონთა საბუთიანობა ამ მხრივ უზადოა, ამ სადავო საკითხს ზნეობრივ-უფლებრივი მხარეც ჰქონდა და ამ თვალსაზრისითაც რომ დაიწყებოდა კამათი, მათ არ შეეძლოთ უარეყოთ, რომ ამ მიწების ახალ მფლობელებად ისინი მხოლოდ ძველი, კანონიერად შედგენილი, საბუთების, — შეწირულების წიგნებისა და ანდერძების, — ძალით შექმნილი უფლების დარღვეულობის წყალობით იქცნენ, ანუ, თუ ასე შეიძლება ითქვას, თავიანთი ახალი ფორმალურად კანონიერი უფლება ძველი კანონიერი უფლებრივი მდგომარეობის დარღვევითა და ეკლესიისათვის ქონებრივი ზარალის მიყენებით მოიპოვეს.

გაცემული მიწების ახალი მფლობელების ზნეობრივ-უფლებრივი შეგნება, რომ ამ მხრივ მთლად დამშვიდებული არ ყოფილა, ამას ის გარემოებაც ამტკიცებს, რომ მათ საყდარ-მონასტრების მესვეურთათვის ერთგვარი ქონებრივი საზღაურიც-კი შეუძლევიათ: „ქრთამს მოგცემთ“—ო. ცხადია, რომ ამით მათ ასე-თუ-ისე ამ დავის მშვიდლობიანი შეთანხმებით დამთავრება ჰსურვებიათ, რომ

მათი მფლობელობის უცილობელ იურიდიულ უფლებას, ნებაყოფლობითი შეთანხმების გზით, ზნეობრივი საფუძველიც მოაპოვებოდა.

§ 5. ბრძოლით დამყარებული ვითარება მაშინდელ საქართველოში.

ატეხილი უსიამოვნება რომ მთავრობისა და ეკლესიის ბრძოლად იქცა, ამის შემდგომაც ეს ბრძოლა, რა თქმა უნდა, მარტო მათ შორის არ სწარმოებდა. მრევლიც, ხალხიც მათ თვალყურსაც აღევნებდა და წინანდებურად მაინც მხურვალე მონაწილეობას იღებდა.

კრიზისის შესანელებლად მთავრობისაგან ნახმარმაღონისძიებამ კრიზისისაგან დაზარალებულთა წრეებში მეფესა და ვაზირებს, რასაკვირველია, თანაგრძნობა და სიყვარული მოუპოვა. კერძო პირთაგან მთავრობის მსგავსად მათი წინაპრების საეკლესიოდ შეწირული მიწების მითვისებამ-კი ეკლესიის მდგომარეობა უფრო გააუარესა. ეპისკოპოზებსა და მონასტრის მესვეურთ უბრძოლველად „მიტოვებული“ ქონების დანებება არ ჰსურდათ. რაკი მარჯვედ მოფიქრებული ბრძოლის გეგმა, დაკრულვილთა მთავრობისაგან გამოქონებების გამო, ჩაიშალა, ამიტომ საქმე ისე დატრიალდა, რომ ეკლესია უნდა თავის სამწყსოს თვითნება წყევრებსაც და უნებლიეთ თვით საქართველოს მთავრობასაც შეჰბრძოლებოდა.

ამ დროს ატეხილი ბრძოლის გამო, მრევლის დაინტერესებულ წრეებში ელესიის მესვეურებისადმი მტრულმა გრძნობამ იჩინა თავი და გამწვავებული დამოკიდებულება დამყარდა: ამ წრეებმა ეკლესია თავის მოძულედ, მთავრობა-კი თავისი არსებობის საბრალო პირობების გამოსწორებისათვის მზრუნველად მიიჩნიეს, საქართველოს იმდროინდელი ეკლესიის ასეთი

მძიმე მდგომარეობა თვით საეკლესიო კრების ძეგლისწერაშიც არის აწერილი. ამ კრების მონაწილენი თითონაც ველარ მალაღდენ და გულახდილად ამბობდენ: „არღარავისგან გუაქუს პატივი, არც სჯულსა და არც ებისკოპოზთა, არც მონაზონთა, არც ხუცესთა, არც მღვდელთა, არც მიპრონსა, არც ქარებისკოპოსთა, ყუელაი ყუელასა უპატიოდ, შეურაცხად, გინებით და ბასრობით ვჰყავთ“-ო (აქვე).

კრების მონაწილენი ფიქრობდენ, რომ მრევლის მათ-ღამი ასეთი მტრული განწყობილება და ამნაირი უპატივცემლობა საქართველოს მთავრობის წყალობით წარმოიშვა. ულუ-დავითს საეკლესიო კრება პირდაპირ ეუბნებოდა კიდევაც: „რად უპატიო ჰყოფთ პატიოსნებასა და საკრძაღვობოსა ამის სახისა საქმისა? რომელი მეფე იქნების უპატიო-მყოფელი, შეურაცხად მკსენებელი ებისკოპოზთა და მონაზონთა?.. თუ თქუენ უპატიოდ გყავთ, ვანმცა არა შეურაც-გვეყნა, ვინმცა არა გუაგინნა, ვინმცა არა უპატიოდ და ჰავად არა დაგუკადნა“-ო (აქვე).

რაკი დაკრულვითა და მოლაპარაკებით თვითოეულ კერძო შემთხვევაში არაფერი გამოდიოდა, პირიქით საქმე უფრო-და-უფრო რთულდებოდა კიდევაც, რათგან შეწირული მიწების მიტაცება ლამის გადამდებ სენად ქცეულიყო, მთავრობა და თვით მეფეც, ეკლესიისათვის მხარის დაჭერისა და დანხარების მაგიერ, შესაჩივლელად მიმსვლელი მისი წარმომადგენლების შეურაცხყოფის მიყენებასაც-კი არ მოჰრიდებიან, ამიტომ საქართველოს ეკლესიის მესვეურთ გადაუწყვეტიათ, რომ ამ გამანადგურებელ მიმართულებას შეერთებული ძალითა და უუკიდურესად პაკაცი საშუალებით შეჰბრძოლებოდენ. ამ მიზნით მოწვეული იყო საეკლესიო კრება, რომელმაც, შექმნილი მდგომარეობის შესახებ მსჯელობის შემდგომ, გადასწყვიტა მეფისა, მთავრობისათვის და საყოველთაოდ ეცნობებინათ,

რომ ეკლესიის მოთმინების ფიალა აივსო და, თუ მისი შე-
ლახული უფლებები აღდგენილი არ იქმნებოდა, მას, უკი-
დურესი საშუალებისათვის მიმართვას გარდა, სხვა გზა
ალარ დარჩენია.

§ 6. 1263 წ. საეკლესიო კრების დადგენილება, მეფისადმი
წარდგენილი მოხსენება და ულტიმატუმი.

1263 წ. მოწვეულმა საეკლესიო კრებამ, საქმის ვი-
თარებაზე და უაღრესად სახიფათო მდგომარეობაზე მსჯე-
ლობისა და ასეთი განსაცდელის წინააღმდეგ საბრძოლ-
ველად ყველა შესაძლებელი საშუალების აწონ-დაწონის
შემდგომ, მეფისა და მთავრობისათვის ვრცელი, დასაბუ-
თებული მოხსენებისა და გადაჭრილი მოთხოვნების წარ-
დგენა გადასწყვიტა და აასრულა კიდევაც.

ცენტრ-არქივში გ. გოზალიშვილმა 1925 წ.
იზოვა ულუ-დავითის-დროინდელი ამ საეკლესიო კრების
დადგენილების თვით დედანი, რომლის ტექსტიც პირველად
თ. ჟორდანიამ მე-17 საუკუნის პირის მიხედვით დაბეჭდა
(ქრონიკები და სხვა მასალები... II, გვ. 163—166).

გ. გოზალიშვილმა მისი ტექსტი ცენტრარქივის
„საისტორიო მოამბე“-ში გამოაქვეყნა (1925 წ. II, 219-224).
მისი სიტყვით, „საბუთი დაწერილთა ქალაღზე (ზომით
 $44\frac{3}{4} \times 24\frac{1}{2}$ სანტიმ. მაქსიმ.) მე-XIII საუკუნის ლამაზი
მხედრული ხელით. დასაწყისი დაზიანებულია და ზოგიერ-
თი სიტყვა არ იკითხება, მაგრამ ალბად იგივე უნდა წე-
რებულყო, რაც ჟორდანიას მიერ დაბეჭდილში, რად-
გან ტექსტი სხვაში ერთმანეთს ეთანხმება. ამის მიუხედა-
ვად ჟორდანიას ტექსტი და ჩვენი საბუთი ბევრ რა-
მეში განსხვავდებიან. წვრილმან განსხვავებათა გარდა,
თვალსაჩინო განსხვავებაც საკმაოა“-ო.

გ. გოზალიშვილს ეს ძეგლი საერთოდ კარგად აქვს გამოცემული, მაგრამ ხელთნაწერში აქა-იქ ტექსტი იმდენად წარყვნილია, რომ მოხსენება-ულტიმატუმის აზრი დამახინჯებულია, ამიტომ აქ ამ ძეგლის აღდგენილი ტექსტის დაბეჭდვაა საჭირო. აი თვით ძეგლიც:

[გვედრებით და ვრეკთ კარსა-მოწყალებისა თქვენისასა მოიწყინეთ ჭრტინვა] ჩუენი და სიგლახაკე და უქონებელი... და ობლად დასხმულნი ეკლესიანი ღვთისანი შეწყალებით, განშიშულებანი [სამართ]ლით შემოსენით, იკსენით დაწუნებულნი, უსაჯეთ სამართალი მართალი, რადთა მართალთა თანა დაეწესნ---ებისაგან მწარისა, ვითარცა იტყუის წინაისწარმეტყუელისა პირითა უფლი საბოთ ღთვ წდაჲ ისრაელისაჲ. „რომელმან გამოიყვანოს პატიოსანი უპატიოებისაგან, ვითარცა პირი ჩემი იყოსა“.- რომელთა პირველი არის თავი სჯულისა და ეკლესიათაჲ მცხე[თა] და, უკუეთუ თავსა, ჯერეთცა ნედლსა, ესრეთ იყოს, კელ-ფერკ-თით-მწუერვ(ა)ლებამან რადმცლა ინაყოფეს:- ედ იტყუის: „აღუთქუ და აღუსრულე უფალსა ყული აღნათქუემიო“ და „უმჯობეს არს არა აღთქუმაჲ, ვიდრე აღთქუმაჲ და არა აღსრულებაჲ“.

სრულ ყავთ, წდაო და ქტე-მოსილო მეფეო ბრძანებული ესე, თქუენი სიტყუანი საქმით სრულ-ყვენით: მოაღებინეთ სიგლები და ნიშნები ყუელაჲ ყუელას, ვისთვისცა გიბოძებია.

[არა] თუ ჩუენთუის რასამე და ჩუენისა შეძენისათუის ვიწყინებით, მაგრა სღთოდ შ[ე]წერულისა სღთოდვე კამს ქონებაჲ და მიყენებაჲ და თვით საყდართა ქონებაჲ დიდად უფრო თქუენი ქონებაჲა:—

აწ, თუ ერთხელ საჭურჭლესა თქუენსა შინა შემოღებული და ერთგზის თქუენთუის შემოძღუნებული, თუალთა და მარგალიტთა და ჭურჭელთა

ოქროს და ვერცხლისათა თანაჲ რაჲმე მცირე, ანუ გინა დიდი საჭურჭლესა შინა თქუნესა მდებარე გამოიღოს ვინმე, ანუ თქუნევე შემოგწიროს, ანუ წარავოს სადმე, ნიჰნიმცა მიანიჰენით, ანუ პატივნი და ქებანი აღუვარენით, არამცა უფროჲს რისხვეულ და პატიჲეულ ჰყავით?

ღთისთუის შეწირულთა ადგილთა¹ ვაზირი, მაწუეველი, მნებებელი² და მაქნეველი გაცემისა ვითამცა არა ღთისაგან რისხვეულ იქმნა და ვინც იკადრებს და გაქნევს, ვითა კეთილის მამოქმედებელს კეთილი ნ[იჭ]ი მიენიჰების ღთისა მიერ, ეგრეთვე ბოროტისა მიზეზი ბოროტსა მოისთულებს.

ვიციტ, რომე მრავალნი კადრებენ ჟამისა ძნელბედობასა და საჭიროობასა, მაგრა ამის უძნელბედესნიც ყოფილან შაშინ ჟამნი, ოდეს დიდი კათოლიკე ეკლესიაჲ შენებულა, ჰასრე რომე ჯაფარ ამირად ჯდომილა ტფილის და ქალაქი სპარსთა ჰქონებია, და თვით რაჲმცა მიზეზი არავინ კადრა საყდართა ქუეყნის ქონებისა და დარღუევის მნებებელმან? „ყოველი დრკუდ მავალი მიზეზობად მზაო (sic)-, მაგრა ნუ მისცემთ გზასა მეტყუელთა ესე-ვითარისა მეტყუელებისათა.

სამოცდამეთხუთმეტენი შვილნი ხართ თქუნთა გუართანი და რომელი მეფე თქუნთა ოდენტაჭირთა, ღუაწლთა და განსაცდელთაგან კსნილა, ვითა ღთსა, თქუნესა მკსნელსა, თქუნენ უკსნიხართ, და არცა რომელსა მეფესა თქუნეგან უფრო ღთისა გზისა დაჭირვაჲ ჰმართებია. და ამ სამოცდაათხუთმეტთა თქუნთა გარდასრულთა მეფობათა შიგა უფრასი და უმრავლესი ჟამი ამისაგან უძნელესი და უბოროტესი

1. * გაცემის 2. მქნეველი და მნებებელი.

ყოფილა, ვითა ქართლისა ცხორებაჲ გამოაჩინს. რომელსა დიდებულსა, ანუ აზნაურსა, ანუ დარბაზისერსა, ანუ გლახსა სიგელი, თქუენთა გუართაგან ბოძებული [აქუს] და, თუ ვის აქუს, არავინ დაჰმალავს, რად არავინ გამოაჩინა, რომე საყდართა სოფელი ვის ზედა გაცემული იყოს და ეწეროს, თუნიერ ამისასა, რომე თქუენ გავიცემიან და გავიბოძებიან სიგლითა:-

ესეც იუწყოს წინ მეფობამან თქუენმან აწ შეკრებულისა ამისა კრებისაგან: წესი სახლისა და პალატისა თქუენისაჲ ესე ყოფილა: ვინცა ვინ¹ დაკრულვილა, რათაც მიზეზითა და საქმითა, თქუენ მიერცა შერისხულა, მამული დასჭირვია და ლაშქართა შიგან არ შეშუებულა. აწ თუ ვის დავჰკრულავთ, გამოაქენებს თქუენს დარბაზსა და თქუენთა ვაზირთა მოჰმართებს, ბრძანებასა და კაცს უბოძებთ, ჯუარი დასწერეო, გაწყრომისა და ჰავად გაკდის ნაცვლად. ესე უწყესოი წესი ნულაროდეს იქნების, ნუც დაგუემართების. ვისაც დავჰკრულვიდეთ, თქუენც შეჰრისხევდეთ და კრმლითა თანა-უდევით სჯულთა და წესთა სამღვდელთა, საღთოთა წერილთა მოძღურებისაებრ. თუ თქუენსა მეფობასა შიგა არ შეჰკაზმავთ საყდართა და მონასტერთა და არა უბოძებთ კელთა მათთა საქონებელთა, ვინმცალა დაუურვა, ანუ ვინმალა [არა] ჰკადრა თქუენთა სიგლებ-ნიშნებთა გატეხაჲ:

ცოდვაჲ ეგრე ბრალი და ცოდვაჲ არ არის, ვითა ცოდვისაჲ სახედ და იგავად დადებაჲ მომავალთა და ყოფადთა ჟამთა და კაცთათუის მისათხრობელმოსაკსენებელად. არღარავისგან გუაქუს პატივი, არც

1. აქ რაღაც სიტყვა არის დაწერილი და ისევ წაშლილი ხაზების გასმით.

სჯულსა და არც ებისკოპოსთა, არც მონაზონთა, არც ხუცესთა, არც მღვდელთა, არც მიპრონსა, არც ქორეზისკოპოსთა! ყუელი ყუელასა უპატიოდ, შეურაცხად, გინებით და ბასრობით ვჰყავთ. რად დაჰკსნით წესსა საქებელსა, რად უპატიოჰყოფთ პატიოსნობასა და საკრძალოვობასა ამის სახისა საქმისასა? რომელი მეფე იქნების უპატიო-მყოფელი, შეურაცხად მკსენებელი ებისკოპოსთა და მონაზონთაჲ? ¹. თქუენ სიყრმითგან ღთივ-სწავლულნი ხართ და საღმთონი წერილნი ზეპირათ უწყინთ: რომელთა საქმეთ მოქმედი მეფე იქნების, ანუ რომელთაჲ იყუედრების! რანიც პატივნი თქუენთა გუართავან ზედსხმიან ებისკოპოსთა და მონაზონთა, მასვე თქუენგან ვიღირსებოდეთ და, თუ თქუენ უპატიოდ გყავთ, ვინმცა არა შეურაცხ-გუყვნა, ვინმცა არა გუაგინნა, ვინმცა არა უპატიოდ და ჰავად დაგუკადნა? თუით პირად და ზედაით დაღმა ამას გუეუბნებთან: „მქონებელი და მნებებელი საყდართა და მონასტერთა საქონებელთა ქონებისაი, პატრონი, არ დაგუადებინებს და არცა წავუიღებს, რომელს სიგლითა უბოძებია, და თქუენ არ[ც] დაგიდებთ და არც გუემართლებით დადებინებასა, ქრთამსა მოგცემითო“. ამა საქმესა თქუენვე სწამლეთ და დასდევთ ემბლასტროჲ საკურნებელი:-

ნუცა ვინ ყალნობის მიზეზს შემოიღებს: რაჲცა საყდართა საქონებელთა ყალანი ჰმართებს, მისნიც მზღველნი ვართ, და არას უკუ ვადგებით და თქუენსა თქუენნი თქუენთაგან განაღამცა გამსახურებლით, ძალისაებრ და შეძლებისა ჩუენისა!

¹ ამის შემდეგ დაწერილია იმავე ხელით უფრო წერილი ასოებით და სუფთად, ტექსტი უფრო მჭრთალად სჩანს.

ესე ამისა კრებისა, აწ შეკრებულისა, ძალი ყოველ-
თა შორის საცნაურ იყავნ წ¹სა და თუით-მპყრობე-
ლისა მეფეთა მეფობისა თქუენისა წინაშე, რომელ,
თუ ღ¹თი გურისხავს და მიუდრეკელი და წ¹და გონე-
ბაჲ თქუენი, ცოდვათა ჩუენთა სიმრავლსაგან, მიდრ-
კების და ესე რაჲც გუიკადრებია და მოგუიკსენებია,
არ დაგუეურვების ჩენითა წესთა¹, რაცა დაგუბირებია,
მისნი მქნელნი ვართ: არცა მიპრონსა გავჰკსნით, სა-
ქართველოჲსა ეკლესიათა დაგჰბეჰდავთ, ხუცესთა
დავაყენებთ წირვისა და ნათვლისა და სამკუდრო-
თა ზიარებისაგან! თუინიერ ამისისა ქნისა, სხუისა
ლონისა ყუელისაგან ულონო ვართ, და ნუთუ ამი-
სითა ქნითა, სხუათ სჯულთა და სხუათ ტომთაგან²
მეფობასა თქუენსა საწყინო რაჲმე შემოუვიდეს და
სჯულიცა ჩუენი დაკინდეს! ეზომის კადნიერებისა
და წყენა-კადრებისათუის, ვითა საშინელისა ღ¹თი-
სა საშინელებათაგან, ვძრწით და ვიშიშვით, გარნა
საღმართონი სჯულნი მეფეთაცა ზედა მთავრობად
ბრძანებულან და, სადა ღ¹თი დაგუქირდების, მუნ
ყოველსავე შეურაცხვეყოფთ, და „მაუნებელი კაცთაჲ
ქ¹ტესცა მონა არ ვიყოვო,“ წ¹დაჲ მოციქული პავლე
ბრძანებს! აწ აქა შეყრილნი და გაუყრელნი და
მომლოდენი ამისისა დაურვებისანი ყ¹ელნივე აქა
ვართ და ულოცავთ წ¹ასა მეფეთ-მეფობასა თქუენსა:—

საეკლესიო კრების მიერ წარდგენილ მოხსენება-
ულტიმატუმში საბუთიანობა საღმართო წერილის იმ დებუ-
ლებაზეა დამყარებული, რომ „აღუთქუ და აღუსრულე
უფალსა ყოველი აღნათქუემი,“ და უმჯობეს არს არა აღ-
ქუმაჲ, ვიდრე ართქუმაჲ და არა აღსრულებაჲ“-ო (აქვე).

1. და 2. სხუას სტომთაგან.

რაკი მიწები საქართველოს მეფეთა შეწირული იყო, ეს შეწირულებაც ისეთივე აღთქმაც, რომელიც უეჭველად შესრულებული უნდა ყოფილიყო, მით უმეტეს, რომ ღვთისათვის შეწირული ქონება საღმრთოდვე უნდა იყოს დაცული და გამოყენებული. როგორც სახელმწიფო საქურქლეში შეტანილი განქულობის გატანისა და გაფლანგვისათვის თქვენ, მეფეო, დამნაშავეს, რასაკვირველია, „რისხვეულ და პატიჟულ“ ჰყოფდით და დასჯიდით, ისევე უნდა მოჰპყრობოდით უეჭველია საეკლესიო ქონების გაცემის მრჩეველსაც. ამის მაგიერ-კი, საეპისკოპოზო საყდრებისა და მონასტრების მიწები „თქუენ გაგიცემიან და გაგებოძებიან სიგლითა“-ო. ამნაირად წამოყენებული დებულებით საეკლესიო კრებას უნდოდა, უხეში სიტყვის უხმარებლივ, თვით მეფისათვის მაინც ეგრძობინებინა, რომ მისი და მისი მთავრობის მოქმედება ამ შემთხვევაში სხვის ქონების მიტაცება-მითვისებად და გაფლანგვად მიაჩნდათ.

ამას გარდა, თუ თქვენი წინაპრების შეწირულების წიგნებს თქვენ თითონვე არღვევთ, ამის შემდგომ „ვინმცა არა ჰკადრა თქუენტა სიგლებ-ნიშნებთა გატეხაჲ“-ო.

მართალია, ესეც კარგად „ვიციოთ, რომ მრავალნი“ მიწების მიტაცება-გაცემის მოსაბოდიშებლად და გასამართლებლად „კადრებენ ჟამისა ძნელბედობასა და საჭიროობასა, მაგრა ამის უძნელ-ბედესნიც ყოფილან მაშინ ჟამნი, ოდეს დიდი კათოლიკე ეკლესიაჲ (სვეტიცხოველი იგულისხმება) შენებულა, ჰასრე, რომე ჯათარ ამირად ჯდომილა ტფილისს და ქალაქი სპარსთა ჰქონებია“ და მაშინ რატომ „თვით რაჲმცა მიზეზი არავინ კადრა საყდართა ქუეყნის ქონებას და დარღუევის მნებებელმან“-ო? მაგრამ ცნობილია, რომ „ყოველი დრკულ მავალი მიზეზობად მზააო“.

თქვენ ასეთ მსჯელობასა და მობოდიშებას ყური არ უნდა უგდოთ, „ნუ მისცემთ გზასა მეტყუელთა ესე-ვითარისა მეტყუელებისათა“, რათგან სამოცდათხუთმეტ თქვენზე

უწინარეს მყოფ „თქუენტა გარდასრულთა მეფობათა ში-
გა უფროასი და უმრავლესი ჟამი ამისგან უძნელესი
და უბოროტესი ყოფილა, ვითა ქართლის ცხოვრებაჲ გა-
მოაჩინს“ ამაზე უფრო ცუდი დროცა და უფრო მძიმე
პირობებიც ყოფილაო.

ამასთანავე თქვენ „სამოცდამეათხუთმეტენი ხართ
თქუენტა გუართანი და რომელი მეფე თქუენტა ოდენტა
ჭირთა, ლუაწლთა და განსაცდელთაგან კსნილა, ვითა
ღმერთსა, თქუენსა მკსნელსა, თქუენ უკსნიხართ“ და სწო-
რედ ამიტომ „არცა რომელსა მეფესა თქუენგან უფრო
ღმრთისა გზისა დაჭირვაჲ ჰმართებია“ (აქვე), არავის
თქვენოდენი განსაცდელი არ გამოუვლია და არ გადარჩე-
ნილა, რისთვისაც ღმერთს მაღლი უნდა შესწიროთ და
მისი ყველა მცნება დაიცვათო.

საეკლესიო კრება მეფე ულუ-დავითს აგონებდა აგ-
რეთვე, რომ მის და საქართველოს ვაზირებისაგან დარღ-
ვეულია ქართული სახელმწიფო სამართლის ის ძირითადი
დებულება („წესი სახლისა და პალატისა თქუენისაჲ“),
რომლის მიხედვითაც „ვინცა ვინ“ ეკლესიისაგან „დაკრულ-
ვილა რაჲთაც მიზეზითა და საქმითა“, საქართველოს
მთავრობის მიერაც, დაკრულვილობის მიზეზის განუხილა-
ვად, „შერისხულა: მამული დასჭირვია და ლაშქართა შიგან
არ შეშვებულა“, ამის მაგიერ ეხლა დაკრულვილი „თქუენს
დარბაზსა და თქუენტა ვაზირთა მოჰმართებს“ თუ არა,
„განწყრომისა და ჰავად გაკდის ნაცვლად“, მთავრობა საქ-
მეში ერევა, დაკრულვილს ესარჩლება და „ბრძანებასა და
კაცს უბოძებთ“, რომლის ძალითაც კრულვა უნდა ახსნი-
ლი იყოსო. კრება გადაჭრით თხოულობდა, რომ ასეთ
საქმეებში მთავრობის ჩარევა ერთხელ და სამუდამოდ
მოსპობილიყო და დაკრულვილს, წინანდელი წესისდა მი-
ხედვით, მთავრობისაგან მოქალაქობრივი უფლებებიც ჩა-
მოპრთმეოდა: „ესე უწყსოჲ წესი ნულაროდეს იქმნების,

ნუც დაგუემართების“, არამედ, „ვისაც დავჭკრულვით, თქუენც შეჭრისხვედით და კრმლითა თანა უდევით სჯულთა და წესთა სამღდელოთა, საღთოთა წერილთა მოძღუ-რებისაებრ“! (აქვე).

რაკი, საეკლესიო მიწების მიტაცების გამო ატეხილი ბრძოლის დროს, მთავრობას ასე გარკვევით ეკლესიის პრეტენზიების საწინააღმდეგო მიმართულება ჰქონია არჩეული და ეკლესიის წარმომადგენლებს მწვავე ცილობის დროს მთავრობისაგან უპატივცემლობა და შეურაცხყოფაც-კი უნახავთ, ამიტომ საეკლესიო კრება მეფეს სთხოვდა: „რანიც პატივნი თქუენთა გუართაგან ზედა-სხმიან ებისკოპოზთა და მონაზონთა, მასვე თქუენგან ველირსებოდეთ“-ო(აქვე).

თუმცა, როგორც უკვე აღნიშნული გვექონდა, კრებამ ქონებრივი გაჭირვებითა და ცხოვრების მძიმე პირობებით საეკლესიო მიწების გაცემა-მიტაცების მობოღიშება უსაფუძვლო მომიზეზებად გამოაცხადა, მაგრამ საქმე რომ მთლად ასე არ იყო, ამის უარყოფა არც მას შეეძლო. ერთის მხრით სახელმწიფო ხაზინის გაჭირვებული ფინანსიური მდგომარეობა და მრავალგვარი ხარკითა და გადასახადების ტვირთით საქართველოს გაღარიბებული მკვიდრნი, მეორეს მხრით ყოველგვარი შეუვალობით აღჭურვილი ეკლესიის ქონებრივი კეთილდღეობა იმდენად დიდ კონტრასტს წარმოადგენდა, რომ ამ განსხვავებასა და უთანასწორობას ყველა ცხადად გრძნობდა. ამაში რომ ბევრს უნებლიეთ ერთგვარი უსამართლობისა და ფინანსიური დატვირთულობის უსწორმასწორობის დანახვა შეეძლო, ეს, როგორც ეტყობა, საეკლესიო კრებასაც მშვენიერად ესმოდა. მისთვისაც ამის გამო ცხადი იყო, რომ ეკლესიას, ქონებრივი, საგადასახადო და მოქალაქობრივი ტვირთის თავის თავზე აუღებლივ, საქართველოში აღმოცენებული ამ მიმართულება-მოძრაობისა და ატეხილი გამწვაებული ბრძოლის არამცოუ სრულ მოსპობაზე, არამედ მის შენე-

ლებზეც-კი ოცნება არ შეეძლო. ამიტომაც არის, რომ საეკლესიო კრების წევრთ, ზემომოყვანილი მრავალგვარი საბუთიანობის შემდგომ, მაინც აუცილებლად საჭიროდ უცვნიათ თავიანთ ძეგლისწერაში მთავრობისათვის გარკვევით ეცნობებიან, რომ ისინი ყოველნაირი ხარკისა და გადასახადების გამოლებას იკისრებდნენ, რაც-კი ეკლესიისათვის შეწირულ მიწებს შეხვდებოდა. მეფისათვის მირთმეულ განცხადებაში მათ ნათქვამი აქვთ: მოგახსენებთ, რომ საეკლესიო მიწების გაცემის გასამართლებლად „ნუცა ვინ ყალნობის მიზეზს შემოიღებს“, რათგან „რადცა საყდართა საქონებელთა ყალანი ჰმართებს, მისნიცა მზღველნი ვართ და არას უკუ-ვადგებით“, ხოლო „თქუენსა (იგულისხმება გადასახარად-სამსახურს) თქუენნი თქუენთაგან განალამცა გამსახურებდით ძალისაებრ და შეძლებისა ჩუენისა“-ო (აქვე).

ამგვარად, საქართველოს ეკლესია მეფეთაგან შეწირული მიწების შეუვალობაზე უარს ამბობდა და საგადასახადო ტვირთის ზიდვასაც კისრულობდა, ოღონდ შეწირული მიწები გაუცემელი შეენარჩუნებინა და გაცემული უკან დაებრუნებინა. ამით საეკლესიო კრებას იმ მთავარი მიზეზის მოსპობა უნდოდა, რომლითაც საქართველოს მაშინდელი მთავრობა საეკლესიოდ შეწირული მიწების გაცემის აუცილებლობას ამართლებდა.

მაგრამ საეკლესიო კრება დარწუნებული არ ყოფილა, რომ საღმრთო წერილზე, ზნეობრივ მოსაზრებებზე და წინანდელ უფლებრივ წესებზე დამყარებული მთელი მისი საბუთიანობაცა და შეუვალობის უპირატესობაზე ნებაყოფლობითი, თუ უნებლიეთი უარისთქმა და საგადასახადო ტვირთის თავის თავზე აღებაც ჯეროვან შთაბეჭდილებას მოახდენდა და ეკლესიის შელახული უფლების აღდგენას ხელს შეუწყობდა. ამიტომ თავის მიმართვაში შეყრილ სამღვდელოებას საჭიროდ დაუნახავს მეფე, მთავრობა და

ხალხი გაეფრთხილებინა, რომ, თუ საეკლესიო კრების მოთხოვნა დაკმაყოფილებული არ იქმნებოდა და შელახული უფლებები აღდგენილი არ იქმნებოდა, უკიდურეს საბრძოლველ საშუალებისათვის მიმართვასაც არ დაერიდებოდა. საეკლესიო კრებას უნდოდა ამით ეკლესიის ძალა ყველასთვის ეგრძნობინებინა. საეკლესიო კრების მიმართვა ამის გამო გაფრთხილებითა და მუქარით თავდება და შემდეგნაირად არის დაწერილი: „ესე ამის კრებისა, აწ შეკრებულისა, ძალი ყოველთა შორის საცნაურ იყავნ წმიდისა და თუით-მპყრობელისა მეფეთა-მეფობისა თქუენისა წინაშე“, რომ „თუ ღმერთი გურისხავს და მიუდრეკელი და წმიდაა გონებაა თქუენი... მიდრკების და ესე, რააჲც გუიკადრებია და მოგუიკსენებია, არ დაგუეურვების ჩუენითა წესითა, რააჲცა დაგუიპირებია, მისნი მქნელნი ვართ,—არცა მიჰრონსა გავკსნით, საქართველოაჲსა ეკლესიათა დაგჰბეჭდავთ, ხუცესთა დავაყენებთ წირვისა და ნათლვისა და სამკუდროთა ზიარებისაგან“—აო (აქვე).

მაშინდელი შეხედულებით ამ უმკაცრესი სასჯელის საბრძოლველ საშუალებად გამოყენების გასამართლებლად, კრების მონაწილეთ აღნიშნული აქვთ, რომ ამის გარდა მათ აღარაფერი დარჩენოდათ: „თუნიერ ამისისა ქნისა სხუისა ღონისა ყოვლისაგან უღონო ვართ“—ო (იქვე).

საეკლესიო კრების მონაწილენი ეტყობა ერთგვარ უხერხულობასა გრძნობდენ, რომ მთავრობასა და სამწყსოსთან ქონებრივი საკითხის გამო ასეთი მტრული განწყობილება და განხეთქილება უნდა ჩამოვარდნილიყო, რომ მთელი თავისივე სამრევლოს დაკრულვა ბოლოს-და-ბოლოს ამქვეყნური ავლადიდების გამო უნდა მომხდარიყო ისე, რომ სამღვდელოების მოქმედება ადამიანს უნებლიეთ ანგაარებით ნაკარანხევად შეიძლება სჩვენებოდა. საეკლესიო კრება ცდილობდა მეფესთვის ამ ეჭვის უსაფუძვლობა შთაეგონებინა და დაერწმუნებინა: „[არა] თუ ჩუენთუის და ჩუენისა შეძენისათუის ვიწყინებით, მაგრა საღმრთოდ

[შე]წირულისა სამღრთოდვე კამს ქონებაჲ და მიყენებაჲ და თუით საყდართა ქონებაჲ დიდად უფრო[ს] თქუენი ქონებაჲ ა“-ო (აქვე).

საეკლესიო კრების მონაწილეთ ჰსურდათ მეფეცა და სხვებიც დაერწმუნებინათ, რომ ანგაარება და პირადი სარგებლობის ინტერესი-კი არ ალაპარაკებდათ, არამედ საღმრთო სჯულის დარღვეული კანონების აღდგენის წადილი. თავიანთ განცხადებაში ბოლოს პირდაპირ ნათქვამიცა აქვთ: „საღმთონი სჯულნი მეფეთაცა ზედა მთავრობად ბრძანებულან და სადა ღმერთი დაგუჭირდების, მუნ ყოველსავე შეურაცხვეყოთ“-ო (აქვე).

თუმცა საეკლესიო კრების ძეგლისწერაში სხვადასხვა ადგილას აღნიშნულია, რომ სამღვდლოება საქართველოს ეკლესიის უფლებათა შელახვისათვის პასუხისმგებელად თვით მეფე ულუ-დავითსა სთვლიდა, მაგრამ კრების მონაწილეთ ეტყობა უნდოდათ მეფისათვის მაინც ეგრძობინებინათ, რომ ნამდვილ დამნაშავედ მათ მისი ვაზირები მიაჩნდათ და მთავარი დამნაშავე-კი ის ვაზირი იყო, რომელმაც მეფეს შეწირული მიწების გაცემა ფინანსიური გაჭირვების შესამსუბუქებელ საშუალებად წარმოუდგინა. მოხსენების წერის დროს, ამ ვაზირისადმი უაღრესი სიძულვილით გამსჭვალულ კრებას იმდენად თავი ვერ შეუკავებია, რომ მას ამ დანაშაულობისათვის ღვთის დიდ რისხვასა და შავბედითს დასასრულს უქაღდა: „ღმრთისათუის შეწირულთა ადგილთა ვაზირი მაწუეველი, მაქნეველი და მნებებელი გაცემისაჲ ვითარცა არა ღმრთისაგან რისხვეულ იქმნა? და ვინც იკადრებს და გაქნევს,— ვითა კეთილის მამოქმედებელს კეთილი ნ[იჭი] მიენიჭების ღმრთისა მიერ, ეგრეთვე ბოროტისა მიწეზი ბოროტსა მოისთვლებს“-ო (აქვე).

§ 7. საეკლესიო კრების მოხსენებისა და ულტიმატუმის შედეგი და საქმის მერმინდელი მიმდინარეობა.

გაიმარჯვა, თუ არა, საქართველოს სამღვდელთაგან, მიაღწია, თუ არა, თავის მიზანს საეკლესიო კრებამ? მისი ძეგლისწერის დასასრული სიტყვები ისეთი შეურყეველი გადაწყვეტილებით არის გამსჭვალული, რომ უკან დასახევი გზა არა ჩანს. მეფისადმი მირთმეული ულტიმატუმში ასე თავდებოდა: „აწ აქა შეყრილნი და გაურყრელნი და მომლოდენი ამისისა დაურევებისანი ყოველნივე აქა ვართ და ულოცავთ წმიდასა მეფეთ-მეფობასა თქუენსა“-ო (აქვე).

ბრძოლა იმდენად გამწვავებული იყო, ხოლო მოთხოვნა საეკლესიო კრებას ისე კატეგორიულად ჰქონდა წარმოთქმული, რომ ეს უთანხმოება თითქოს მხოლოდ საქართველოს მთავრობის დათმობას შეეძლო ჩაექრო, რათგან უამისოდ საეკლესიო კრება თავისი მუქარის განხორციელებას უნდა შესდგომოდა. მაშასადამე, გამოსარკვევია, დაუთმო, თუ არა, საეკლესიო კრებას საქართველოს მთავრობამ და, თუ არა, სახელდობრ რა შედეგი მოჰყვა ამას?

ქართველი ჟამთააღმწერელის თხზულებითგანა ჩანს, რომ მეფე ულუ-დავითსა და მთავრობას სამღვდელთაგანის მუქარისა არც შეჰშინებია და არც უკან დაუხევია. პირიქით, მეფეს ამ საკითხში მოქმედების ერთხელ არჩეული გეზი სიკვდილამდის არ შეუცვლია. ჩვენ ისტორიკოსს ულუ-დავითზე დამტყდარი ოჯახური უბედურება, პირმშო ძის უდროვო სიკვდილი და თვით მეფის მუცლის სნეულებისაგან გარდაცვალება სწორედ ამისთვის მოვლენილ ღვთის რისხვად მიაჩნდა. ჟამთააღმწერელს ნათქვამი აქვს: ულუ-დავითს რომ მუცლის ავადმყოფობა შეჰხვდა და მკურნალთა წამლობამაცა და მარტყოფის ხატთან ლოცვამაც ვერა უშველა რა, „არღარა პოვა ლხინება

ამისთვის, რამეთუ მოაკლო ღმრთის მსახურება და იწყო რღვევად საყდართა და შლად [მონასტერთა]. ამისთვის აღიღო ღმერთმან კელი წყალობისა და პირველ წელთა მოკუდა ძე მისი პირმშო გიორგი, სიკეთე აღმატებული, და აქა მიიცვალა დავითცა“-ო (* 867, გვ. 711). საკმარისია ამავე ისტორიკოსის საეკლესიო მიწების გაცემის შესახები პირველი ცნობა გავიხსენოთ, სახელდობრ, რომ მასაც საყდართა და მონასტერთა „რღვევა“-სა და „შლა“-ს უწოდებს, რომ ცხადი შეიქმნეს, რომ აქაც სწორედ საეპისკოპოზო საყდრებისა და მონასტრებისათვის შეწირული მიწების გაცემას ჰგულისხმობს. ულუ-დავითს რომ საეკლესიო კრებისათვის დაეთმო და ეკონომიური პოლიტიკა შეეცვალა, ქართველი ისტორიკოსი პირველი ცნობის შემდგომ ამ გარემოებას, უეჭველია, სადმე აღნიშნავდა და მეფის სიკვდილის ამბავში ზემომოყვანილ წინადადებას აღარ ჩაურთავდა. ამაშასადამე, საეკლესიო კრების მთელ საბუთიანობასა, ვედრებასა და მუქარასაც სრულებით ამაოდ ჩაუვლია: საქართველოს მეფისა და მთავრობის ეკონომიურ-ფინანსიური პოლიტიკა არ შეცვლილა.

რაკი გამოიჩვენა, რომ საქართველოს მეფემა და მთავრობამ თავისი პოლიტიკა არ შესცვალა და საეკლესიო კრების ულტიმატუმმა, მაშასადამე, ვერ გასჭრა, საინტერესოა, თუ რა გზას დაადგა ამის შემდგომ სამღვდლოება: აასრულა, თუ არა, მან თავისი მუქარა, დაკეტა, თუ არა, ყველა ეკლესიები, შეაჩერა, თუ არა, საიდუმლოებათა აღსრულება?

საეკლესიო კრების ძეგლისწერის ის ნაწილი, სადაც ამ უკიდურეს საშუალებაზეა საუბარი, ისე გადაჭრით არის გამოთქმული, რომ მთავრობისაგან უარყოფითი პასუხის მიღებისთანავე, საფიქრებელი იყო, რომ მუქარა ასრულებული უნდა ყოფილიყო, მაგრამ ქართველი ჟამთააღმწერელი ამაზე არაფერს ამბობს. ასეთი არაჩვეულებრივი

ამბავი-კი რომ საქართველოში დატრიალებულიყო, სრულებით დაუჯერებელია, რომ ამის შესახებ რაიმე ცნობა არ ჰქონოდა. ამიტომ უნდა ვიფიქროთ, რომ, დინჯი მსჯელობის შემდგომ, საეკლესიო კრებას ასეთი უკიდურესი საშუალების საბრძოლველ იარაღად გამოყენება სახიფათოდ მიუჩნევია და მუქარის განხორციელებას არ შესდგომია.

თუ ამ საეკლესიო კრების ძეგლისწერასა და მიმართვას ჩავუკვირდებით, ცხადი გახდება, რომ უკვე პირველი მსჯელობის დროსვე კრებას ამ საშუალებისათვის მიმართვის მთელი საშიშროება კარგად ჰქონია გათვალისწინებული და ეს მუქარა, როგორც ეტყობა, იმდენად განსახორციელებლად არ ჰქონია განზრახული, რამდენადაც მეფისა და სამწყსოს შესაძრწუნებლად და შესაშინებლად ნახმარი ფანდი იყო. საეკლესიო კრების მეფისადმი მიართმეულ ულტიმატუმში მუქარას შემდეგი დამახასიათებელი სიტყვები მისდევდა: „და ნუ თუ ამისითა ქნითა (ე. ი. ეკლესიების დაკეტვითა და შეჩვენებით) სხუა სჯულთა და სხუას ტომთაგან მეფობასა თქუენსა საწყინო რაჲმე შემოუვიდეს და სჯულიცა ჩუენი დაკნინდეს? ეზომისა კადნიერებისა და წყენისა კადრებისათვის, ვითა საშინელისა, ღმრთისა საშინელებათაგან ვძრწით და ვიშიშვით“-ო (აქვე).

ზემომოყვანილი წინადადებითგან ცხადადა ჩანს, რომ საეკლესიო კრებას ესმოდა, თუ რამდენად სახიფათო საშუალება იყო ის, რის განხორციელებასაც მეფესა და სამწყსოს ემუქრებოდა, და, ეტყობა გრძნობდა, რომ ამით შესაძლებელი იყო თვით ეკლესიასვე ეზარალა და უფრო უარესად დაცემულ-დაკნინებულიყო. ცხადია, ამავე შიშმა და შეგნებამ დაიცვა კრება ამ უკიდურესი ნაბიჯის გადადგმისაგანაც.

როგორც მებრძოლი და მეომარი, რომელსაც მოწინააღმდეგესაგან შიში და ძრწოლა ვერ დაუმალია, თავისი მღელვარების გამომოქლავნებით თავისივე მტერის გამბედაობას აძლიერებს, ისევე საეკლესიო კრების მიმართვაში შეჩვენების მუქარის შემდგომ შიშისა და ძრწოლის შესახები წინადადებისა და ცნობის ამოკითხვა მეფეს და საქართველოს მთავრობას დაარწმუნებდა, რომ ეკლესიის მუქარა საშიშარს არაფერს არ წარმოადგენდა. ამიტომ შესაძლებელია ითქვას კიდევაც, რომ საეკლესიო კრებამ თავისს დამარცხებას ნაწილობრივ თითონაც შეუწყო ხელი.

§ 8. უშრისძიება მარცხისთვის.

ეკლესია და ეკლესიის მსახურნი თავის ასეთ დამარცხებასა და დამცირებას, რასაკვირველია, ასე ადვილად ვერ შეურიგდებოდენ: მათი გული საეკლესიო მიწების გაცემის გეგმის შემმუშავებელისა და განმახორციელებელისადმი, რა თქმა უნდა, წყრომითა და სიძულვილით წინანდელზე უფრო მეტად იქნებოდა ავსებული. მართლაც, ზევით უკვე გვქონდა ულუ-დავითის სიკვდილის შესახებ ქართველი ჟამთააღმწერელისა, თუ მისი წყაროს ცნობა მოყვანილი, სადაც მეფის სენისაგან განუკურნებლობა და სიკვდილი საეკლესიო მიწების გაცემისათვის ღვთაებისაგან მოვლენილ რისხვადა და სასჯელად არის წარმოდგენილი. ამასთანავე აღსანიშნავია ის განზრახვი გაზვიადებაც, როგორადაც მეფეთაგან საეკლესიოდ შეწირული მამულების გაცემის ამბავია მოთხრობილი, როდესაც, საქმის ნამდვილი ვითარების გადმოცემის მაგიერ, მთელი ეს ეკონომიურ-ფინანსიური ღონეობა ნაწოდებია „შლად საყდართა საეპისკოპოსოთა“, (*გვ. 696) ანდა „რღვევად საყდართა და შლად“ (*867, გვ. 711). ამასვე

უნა ჰგულისხმობდეს ჩვენი ისტორიკოსი, როდესაც ულუ-და-
ვითზე ამბობს „მოაკლო ღმრთის მსახურებას“-ო (* 867,
გვ. 711).

თუ სამღვდელოების მძულვარებამ მეფის პიროვნე-
ბაც-კი არ დაინდო, ადვილი წარმოსადგენელია, როდენ-
ნი შხამი იქნებოდა დანთხეული საქართველოს მაშინდელი
მთავრობის იმ ვაზირთა-უპირველესის განსაქიქებლად და
გაპირშავებისათვის, რომელიც საეკლესიო უძრავი ქონების
გაცემის „მნებებელი“, „მაწვეველი“ და ნამდვილი „მაქნე-
ველი“ იყო. აკი მას მისი მომავალი ჯერ კიდევ საეკლესიო
კრებამ გაუთვალისწინა და უწინასწარმეტყველა, რომ
„ბოროტისა მიზეზი ბოროტსა მოისთულებს“-ო! და აი მართ-
ლაც, ყოვლად ძლიერი და გაბედული ვაზირთა-უპირვე-
ლესისა და მწიგნობართ-უხუცესის ჭყონდიდელ-უჯარმე-
ლის, ბასილის, ბედიც ხომ უკუღმა დატრიალდა!..

უამთხალმწერელი მოგვითხრობს, რომ ბასილ-
ზე ხმა გაუვრცელებიათ, „სიტყუაცა იყო, ესუქნის (დე-
ლოფალს) თანა-ეყო. ამისთვს შესმენილ იქმნა ბასილი წი-
ნაშე მეფისა, რომელმან სწრაფლ მოიყუანა და ბრძანა ძელ-
სა დამოვიდება. დამოჰვიდეს ძელსა შუა ქალაქსა“-ო (* 846,
გვ. 691). ამ ამბავს ჩვენი ავტორი კვლავ უბრუნდება და
იქზოგიერთში უფრო ვრცელი ცნობებია. მისი სიტყვით,
ბასილი უჯარმელი „მოაკუდინა მეფემან უწესოებისათვს:
თანა-ეყო ბასილი ესუქნის და არა ჰრიდა საწოლსა პა-
ტიოსანსა მეფისასა ჩოკანიცა აღიკადნა და მთავრობაც
მიიტაცა,—ამის უწესოებისათვს მოიკლა ბასილი“-ო
(* 867, გვ. 712).

ულუ-დავითთან ბასილი, მაშასადამე, დაუსმენიათ,
დელოფალთან სქესობრივი კავშირი აქესო. ეს დასმენა
ხმებზე და ქორებზე უნდა ყოფილიყო დამყარებული: ამას
უამთხალმწერელის გამონათქვამიც ჰმოწმობს „სიტ-
ყუაცა იყო“-ო. ამ ბრალდების საფუძვლიანობა რომ თვით

მასაც არ სჯეროდა, ამას ჩვენი ისტორიკოსის უკანასკნელი სიტყვები ცხად-ჰყოფენ. იმ საშინელი სასჯელის მოხსენების შემდგომ, რომლითაც ულუ-დავითს საქართველოს ვაზირთა-უპირველესი დაუსჯია, მას ასეთი მეტად დამახასიათებელი წინადადება აქვს დართული: „**რამეთუ იყო მეფე მალე-მორწმუნე და ლიტონიცა**“-ო (* 846, გვ.692). ამგვარად, მეფე რომ ასეთი გულუბრყვილო არ ყოფილიყო და ისეთი ხასიათი არ ჰქონოდა, რომ ყველაფერს, რასაც-კი ეტყოდნენ, ადვილად იჯერებდა, შესაძლებელია საქმე ასე არ დატრიალებულიყო. ხოლო, თუ გავიხსენებთ, რომ საეკლესიო მიწების გაცემის „მნებებელი“, „მაწვეველი“ და „მაქნეველი“, როგორც დავრწმუნდით, ბასილი ჰყონდიდელ-უჯარმელი უნდა ყოფილიყო, რომლისადმი ამის გამოც და იმიტომაც, რომ სასულიერო ტანისამოსის გახდა და საეროს ჩაცმაც ვაბედა, სამღვდელოების მთელი სიძულვილი იქნებოდა მიმართული, მაშინ შესაძლებელია ისეთი ეჭვიც-კი წამოიჭრას, რომ ეგების ვაზირთა-უპირველესზე საბედისწერო ჭორებისა და ხმების გასავრცელებლად ნიადაგი სწორედ საეკლესიო მიწების გაცემით აღძრული ძლიერი სიძულვილით იყო მომზადებულ-ვაპოხიერებული.

